

Masteroppgave

Eli Anita Fossum

"I regret nothing"

En revurdering av Chamberlains appeasement-politikk

Masteroppgave i historie - lektorutdanning

Trondheim, mai 2015

NTNU
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Forord

Seks år på Dragvoll nærmer seg slutten. Om en måned sitter jeg (forhåpentligvis) med en lektorutdanning, og et opprykk. Tiden som student har vært fullkommen. Jeg kommer aldri til å angre på de seks årene, selv når regning på studielånet kommer dumpende i postkassen.

Mange har fortjent en takk. Tore T. Petersen og gjengen fra Røros- tusen takk for deres synspunkter og hjelp.

Min samboer Ingrid fortjener også en takk, siden du har tatt alle vaskehelger siden februar. Jeg lover jeg skal ta de resterende dette semesteret!

Takk til alle på min lesesal for et fint halvår med mye kos. Ragnhild Hjelle Carlson, stakkar deg som har hørt på alt fjas og mas fra meg det siste året. Jeg kommer til å savne morgenkaffen på lesesalen sammen med deg. Må også takke mamma og pappa for at de alltid stiller opp, uansett om det er å vaske klær eller lese korrektur. Selv om jeg har kommet hjem sur og frustrert har dere alltid vært støttende og oppmuntrende. Det setter jeg utrolig stor pris på.

Spesielt takk til John, som virkelig tok korrekturlesingen på alvor, og til ekstrapappa Jostein for god veiledning rett før innlevering.

Til alle som føler de burde ha vært nevnt, dere er ikke glemt. Takk, takk, takk.

Eli Anita Fossum

Trondheim våren 2015

Innholdsfortegnelse

Forord.....	ii
1.0 Innledning.....	1
1.1 Problemstilling	2
1.2 Funn.....	2
1.3 Historiografi	3
1.3.1 Innledning.....	3
1.3.2 Chamberlain og appeasement.....	4
1.3.3 Andre aktørers påvirkning.....	7
1.3.4 Hitler om Chamberlain og britisk politikk	10
1.4 Metode og kildekritikk	11
1.5 Oppgavens relevans.....	11
1.6 Disposisjon	12
2.0 Historisk bakgrunn	13
2.1 Neville Chamberlain.....	13
2.2 Opposisjonen til appeasement-politikken.....	15
2.3 Frankrikes rolle.....	15
2.4 Hitler, Anschluss og Sudetenkrisen.....	16
3.0 Chamberlains politikk	19
3.1 Appeasements mange ansikter	19
3.2 I believe it is peace for our time	21
3.3 Konsekvenser av Münchenavtalen.....	22
3.4 Frankrikes rolle.....	26
3.5 Tysk ekspansjon i Øst-Europa.....	27
3.6 Chamberlains motiv for å endre utenrikspolitikken	29
4.0 Ambassadørenes syn på tysk politikk.....	31
4.1 De britiske diplomatene.....	31
4.1.1 Neville Henderson.....	31
4.1.2 Sir Georg Ogilvie-Forbes	34
4.3 Ambassadører og generalkonsuler rundt om i Europa	38
4.3 Konsekvenser for britisk utenrikspolitik	41
5.0 Indre press på appeasement-politikken	43
5.1 Kabinettet	43
5.2 Motstanderne	46
6.0 Konklusjon	51
6.1 Epilog	51

7.0 Litteraturliste	53
7.1 Primærkilder	53
Memoarer	54
8.2 Litteratur	55
Artikler	56
Nettressurser	57

1.0 Innledning

”How horrible, fantastic, incredible, it is that we should be digging trenches and trying on gas-masks here because of a quarrel in a far-away country between people whom we know nothing.”¹ - Neville Chamberlain, 27. september 1938.

Münchenavtalen har blitt sett på som selve kroneksempelen på appeasement-politikken. Avtalen ble signert 30. september 1938 av den britiske statsministeren Neville Chamberlain og den tyske føreren Adolf Hitler. Storbritannia valgte å gi etter for Hitlers krav og gi Tyskland Sudetenområdet, som frem til da hadde tilhørt Tsjekkoslovakia. Den britiske statsministeren unngikk med dette krig. Da han returnerte til London, uttalte han de berømte ordene ”I believe it is peace for our time”.²

Storbritannia hadde, sammen med Frankrike, fremstått som en stormakt etter første verdenskrig. Deres utenrikspolitikk var preget av at de var redde for en ny verdenskrig. Begge land hadde store tap under første verdenskrig, og var derfor meget skeptiske til det nazistiske regimet i Tyskland. Hvordan man skulle forholde seg til et ekspansivt Tyskland, ble derfor det viktigste utenrikspolitiske spørsmålet for Chamberlain under hans tid som statsminister i Storbritannia. Britene førte en politikk ovenfor Tyskland kalt appeasement, som tradisjonelt forstås som forsoning ved ettergivenhet. Chamberlain mente at den beste måten å forhandle på, var å møte Hitler ansikt til ansikt. Dette førte til flere forhandlingsmøter under Sudetenkrisen. Chamberlain og appeasement-politikken har blitt kritisert for å ha vært for ettergivende, med tanke på at andre verdenskrig brøt ut året etter.

Det skjedde en synlig endring i britisk utenrikspolitikk etter Münchenavtalen 30. september 1938. Britene gikk vekk fra den tradisjonelle appeasement-politikken, og førte en politikk som ikke lenger alene sikret britiske interesser, men som også prøvde å bufre tysk ekspansjon.

Storbritannia hadde ikke direkte interesser verken i Tsjekkoslovakia eller i Polen. Likevel valgte Storbritannia å støtte Polen, i samme situasjon som de, et halvt år tidligere, ikke hadde støttet Tsjekkoslovakia i.

¹ David Reynolds, *Britannia overruled*, Harlow 2000, s.126.

² Keith Feiling, *Life of Neville Chamberlain*, London 1948, s.381.

1.1 Problemstilling

I denne perioden gjør flere spørsmål seg gjeldende. For det første må man spørre hvorfor Chamberlain uttalte "I believe it is peace of our time" da han returnerte fra München. Hadde Chamberlain tro på at tyskerne ville holde avtalen? Denne masteroppgaven vil analysere Chamberlains handlinger etter München. Det vil bli argumentert for at han endret politikk, og gikk bort fra den tradisjonelle appeasement-politikken. Man kan da stille seg spørsmålet om hvorfor Chamberlain gjorde dette. Hadde møtene med Hitler gjort at han hadde endret syn på tysk utenrikspolitikk? Og hvem andre kunne påvirke den britiske statsministeren til å endre syn? Svaret på disse spørsmålene får man i perioden fra 30. september til 10. november. Britene ruster opp sitt forsvar, presser på for fransk opprustning og intervensjoner i tysk interessesfære i Romania. Disse indikasjonene gir grunnlag for å argumentere for at det britiske synet på tysk utenrikspolitikk ble endret. Britene går i denne perioden fra å si i fra seg alt ansvar for Tsjekkoslovakia, til å ta en aktiv rolle, der de til slutt ender opp med å gi Polen støtte våren 1939. Det store spørsmålet blir derfor; hvorfor snur britene i sin utenrikspolitikk, fra tradisjonell appeasement – til engasjement i Polen?

1.2 Funn

Denne oppgaven går grundig gjennom perioden fra 30. september til 10. november 1938. Funnene jeg har i denne oppgaven er basert på primærkilder. Mitt bidrag er en ny tolkning av perioden og politikken Chamberlain førte. Oppgaven skal bidra til en større forståelse av Chamberlains politikk overfor tyskerne etter München og frem i mot andre verdenskrig.

For det første er det klart at Chamberlain gikk bort fra tradisjonell appeasement-politikk rett etter München. Hans retorikk var forandret og han uttalte til sitt kabinett at de måtte ruste opp for å føre et effektivt diplomati. Storbritannia måtte aldri komme i samme posisjon som den de var i under Sudetenkrisen. Britene valgte i løpet av perioden å ruste opp sitt forsvar, produsere gassbomber og gå fra bombefly til jagerfly.

For det andre hadde Chamberlain i løpet av Sudetenkrisen innsett at britene ikke kunne stå i mot Tyskland alene. Etter München ble det klart at Italia nærmet seg Tyskland mer og mer, og britene var bekymret for maktbalansen i Europa. Frankrike hadde slitt økonomisk, og britene var derfor bekymret for om de i det hele tatt kom til å kjempe for sin egen selvstendighet dersom tyskerne angrep dem. Derfor presset britene franskmennene til å ruste opp forsvaret. Dette er en klar indikasjon på at britene igjen nærmet seg alliansepolitikken som ble ført før og under første verdenskrig. Den tradisjonelle appeasement-politikken var på vei til å bli oppgitt.

Det tredje funnet som støtter hovedargumentet om at britenes politikk endres, var at britene valgte å gå inn i tysk interessesfære. Britene vedtok å kjøpe hvete fra Romania, et land der tyskerne fikk store deler av oljeforsyningene sine fra, som var viktig for den tyske opprustningen.

Ambassadørene hadde stor betydning for Chamberlains valg av utenrikspolitisk. Rapportene ga indikasjoner på hva tyskernes neste steg var og gjorde at den britiske statsministeren kunne føre sin politikk ut fra dette. Det er vanskelig å si hvor stor påvirkning rapportene hadde, men det er rimelig å anta at de hadde betydning for hans avgjørelser.

Det siste funnet er at Chamberlain styrte den britiske utenrikspolitikken stort sett alene. I løpet av denne perioden var det aldri diskusjoner om hvilken linje utenrikspolitikken skulle ligge på. Chamberlain hadde mye makt som statsminister. Kabinettet hadde stor tillit til ham, og han hadde alltid siste ordet. Selv om noen av hans ansatte sa opp på grunn av uenigheter i synet på utenrikspolitikken, påvirket ikke dette Chamberlains handlinger. Heller ikke opposisjonen til appeasement-politikken var avgjørende for den britiske statsministerens endring av den utenrikspolitiske linjen.

1.3 Historiografi

1.3.1 Innledning

Dette kapitlet presenterer og diskuterer tolkningstradisjonene som har preget forskningsfeltet. Chamberlain og appeasement-politikken er tema som veldig mange har forsket på. De ulike verkene vektlegger forskjellige aspekter i perioden før andre verdenskrig. I mitt litteratursøk har jeg funnet lite om hva som skjer i perioden etter Münchenavtalen og frem til Krystallnatten. Disse to hendelsene i seg selv er godt beskrevet, og derfor kan perioden i mellom ha blitt sett på som mindre viktig. Men denne avhandlingen vil påstå det motsatte. Min oppgave skiller seg derfor fra tidligere forskning. Mitt bidrag vil gi større forståelse for Chamberlains politikk og hans begrensede handlingsrom i perioden. Oppgavens intensjon er å bidra til en forståelse rundt hvorfor britene endrer sin politikk og hvordan dette skjer.

Synet på perioden før andre verdenskrig har endret seg med tiden. Rett etter krigen var det en generell oppfatning at appeasement-politikken var mislykket. Etter hvert som dokumenter ble frigitt kom det flere tolkninger og man har i senere tid fått flere perspektiv. Men enda i dag er mange av den oppfatning at Chamberlain mislyktes med sin politikk.

En av årsakene til at Chamberlain er omdiskutert, er at han førte en kontroversiell politikk som fikk mange motstandere. Dessuten døde han allerede 9. november 1940³ og fikk derfor ikke gitt ut sine memoarer. Mye av sekundærlitteraturen om ham støtter seg på parlamentsmedlemmers memoarer, samt brevene han sendte til sine søstre Ida og Hilda. Det er derfor vanskelig å vite hva Chamberlain tenkte og mente. På den andre siden gir memoarene god innsikt i hvordan folk oppfattet Chamberlain, både som privatperson og som statsminister.

1.3.2 Chamberlain og appeasement

Det finnes mye litteratur om Chamberlain og politikken han førte. Den største forskjellen på gammel og ny forskning på dette feltet er at flere i nyere tid har blitt mer positiv til Chamberlain og appeasement-politikken.

I 1940 ble *Guilty Men* utgitt, som kritiserte britiske politikere på 1930-tallet som hadde prøvd å forsone seg med nazi-Tyskland.⁴ Dette synet ble forsterket av Churchills biografier og hans bok *The Gathering Storm*, der han kritiserte politikken som hadde blitt ført før hans regjeringstid. Historikerne i etterkrigstiden ble preget av den negative holdningen til appeasement og Chamberlain, og dette henger igjen den dag i dag. Hans politikk blir fortsatt fremstilt som feig og tåpelig.⁵

Frank McDonough er en av flere historikere som mener Chamberlains politikk var mer kompleks enn hva den kunne se ut som. Da Chamberlain ble statsminister hadde det vært en lang tradisjon for appeasement-politikk i Storbritannia. Chamberlain var en gammel mann da han ble statsminister, og hadde liten erfaring med utenrikspolitikk. Det ble derimot her han kom til å bruke mesteparten av sin tid og energi. Den britiske statsministeren var handlekraftig, meget intelligent og taktisk. Hans meninger var høyt verdsatt i kabinettet og han fikk alltid det siste ordet.⁶ McDonough omtaler Chamberlain som ”strongwilled, intelligent and clear-sighted-political, who followed a policy he was convinced was not only the right but vastly superior to any of the alternatives”.⁷ McDonough diskuterer hvordan man kunne tilnærme seg Tyskland på andre måter, og om Chamberlain hadde andre alternativer

³ Andre David Steadman, *Alternatives to appeasement – Neville Chamberlain and Hitler’s Germany*, London 2011, s.2.

⁴ Frank Owen, *Guilty men / by "Cato"*, London 1940.

⁵ Andrew David Steadman, *Alternatives to appeasement – Neville Chamberlain and Hitler’s Germany*, London 2011, s. i preface.

⁶ Frank McDonough, *Neville Chamberlain, appeasement ant the British road to war*, Manchester 1998, s.46.

⁷ Frank McDonough, *Neville Chamberlain, appeasement and the British road to war*, Manchester 1998, s.46

enn appeasement. McDonough konkluderer med at det er vanskelig å si om andre tilnærminger til nazi-Tyskland ville fungert bedre.

Jeg er enig med McDonoughs i framstillingen av Chamberlain. I min avhandling blir det bekreftet at Chamberlain styrte mye av den britiske utenrikspolitikken selv. Når Chamberlain ikke var til stede under kabinettmøter måtte saker utsettes, hans mening var viktigst. Han overtok Foreign Office og diskuterte ikke alltid hvilke avgjørelser som skulle tas. Ut fra kildene jeg har sett på, er det liten tvil om at Chamberlain hadde mye makt som statsminister.

Det er flere som støtter dette, blant andre Andrew David Stedman og R.A.C Parker. Begge diskuterer om Chamberlain hadde gode årsaker for å avslå andre alternativ og i stedet holde fast på appeasement-politikken. Parker går lengst i å undersøke andre muligheter enn appeasement, og konkluderer med at Chamberlain burde ha prøvd å bygge barrierer mot Hitlers ekspansjon.⁸ Stedman mener man bør endre synet på Chamberlain som en mislykket politiker. Stedman mener appeasement, "as practiced by the Chamberlain government, was often understood, operating at many levels and frequently encompassing seemingly contradictory strands within its broad framework".⁹ Jeg er til dels enige med disse framstillingene av Chamberlain og appeasement. Det vil bli argumentert for at appeasement-politikken var kompleks, og ble endret da det ble nødvendig. På den annen side har mine funn gjort at man kan diskutere om Chamberlain førte en appeasement-politikk etter München overhodet. Det første argumentet bygger på at britene rustet opp allerede i 1937. Selv om det ikke var massiv opprustning, var det nok til å stå i mot dersom de skulle bli angrepet. Det andre argumentet er at Chamberlain uttalte tre dager etter München at: "We must renew our determination to fill up the deficiencies that yet remain in our armaments and in our defensive precautions so that we may be ready to defend ourselves and to make our diplomacy effective".¹⁰ Det tredje argumentet er at Chamberlain gikk inn i tysk hegemoni i Romania, der tyskerne importerte store deler av sin olje i fra. Alle disse indisiene tyder på et brudd med den tradisjonelle appeasement-politikken Chamberlain førte.

Maurice Cowling framstiller Chamberlains politikk som mislykket, men gir ikke Chamberlain alene skylden. Han trekker frem flere faktorer som kunne ha påvirket Chamberlain og hans politikk. Han mener appeasement aldri fungerte verken før eller etter München. Cowling

⁸ R.A.C Parker, *Chamberlain and appeasement – British Policy and the Coming of the Second World War*, New York 1993, s.352.

⁹ Andrew David Stedman, *Alternatives to appeasement – Neville Chamberlain and Hitler's Germany*, London 2011, s.9.

¹⁰Brev fra Viscount Halifax til Erik Phipps FO 800/311 s.107.

poengterer også at Chamberlains politikk ble endret, på grunn av at Hitlers politikk endres. Cowling sier Chamberlain allerede hadde mislyktes, og at hans garanti til Polen våren 1939 var et siste forsøk på å rette opp det som skjedde under München.¹¹ Jeg er både enig og uenig med denne fremstillingen av Chamberlain. Jeg er uenig i at politikken var mislykket. Chamberlain hadde et begrenset handlingsrom der det var en konstant drakamp mellom det han ville gjøre og det han kunne gjøre. Chamberlain ville bevare freden. Han hadde troen på at alle mennesker innerst inne var gode og ville ha fred og det var dette som drev hans politikk fram til Münchenavtalen. Hvilken utenrikspolitikk som var den beste mot et ekspansivt Tyskland var vanskelig å forutse på daværende tidspunkt. I min oppgave vil det bli argumentert for at Chamberlain valgte å gå bort fra den tradisjonelle appeasement-politikken på bakgrunn av at tyskerne rustet opp og ekspanderte i Øst-Europa. Han ville ikke risikere å komme i samme situasjon som under München-forhandlingene igjen. Chamberlain hadde aldri noen andre reelle valg utenrikspolitisk, for verken en alliansepolitikk, isolasjon eller kollektiv sikkerhet ville ha sikret fred i 1938.

Britene trodde de kunne slå tyskerne, når opprustningsprogrammet var fullført. Chamberlain var derfor opptatt av å utsette krigen med Tyskland så lenge som mulig, og dette var også en av årsakene til at britene valgte å inngå Münchenavtalen. Chamberlain var bekymret for en tidlig ”knockoutblow”, siden tyskerne også visste at de hadde større sjanse jo tidligere de slo til mot britene.¹² Jeg er enig i Cowlings fremstilling av hvordan Chamberlains politikk endres etter München og at britene hadde større sjanse til å stå i mot tyskerne i et senere tidsrom. Derimot var Chamberlain evig optimist, og ga aldri opp. Ut i fra kildene ser man en klar endring i politikken rett etter at Chamberlain returnerte fra München og dette var et bevisst valgt han tok. Min oppgave vil argumentere for at Chamberlain gikk bort fra en tradisjonell appeasement-politikk og over til en mer offensiv form for utenrikspolitikk.

Appeasement-politikken var en komplisert politikk som Chamberlain styrte etter alle kunstens regler. Keith Robbins mener det var flere faktorer som bidro til den kontroversielle appeasement-politikken: “a British government might have been in the position, up to a point, to determine how Britain should behave, but it could not control the lobs dropped into its court by Hitler, Mussolini, Gandhi or Roosevelt.”¹³ Jeg er enig i Robbins framstilling. Uansett hvilken politikk britene hadde ført, var det vanskelig å vite hva spesielt de diktatoriske

¹¹ Maurice Cowling, *The Impact of Hitler*, London 1975 s. 7-8.

¹² Maurice Cowling, *The impact of Hitler*, London 1975, s. 395.

¹³ Keith Robbins, *Appeasement*, Malden/Oxford, 1997, s.8.

maktene kom til å gjøre. I oppgaven blir det argumentert for at Chamberlain var en sterk statsminister som tok de avgjørelsene han måtte. Det er vanskelig å si i ettertid om en annen tilnærming til Hitler ville ha lyktes, men med tanke på at den tyske diktatoren ble mer og mer radikal, ville det trolig ha brutt ut krig uansett.

Peter Clarke tar for seg Chamberlains politikk fram til sommeren 1939. Han er en av få som problematiserer endringen i den britiske utenrikspolitikken fra Sudetenkrisen fram til våren 1939.¹⁴ Han gir derimot aldri et svar på hvordan og hvorfor man får en endring i den britiske utenrikspolitikken.

Perioden fra Münchenavtalen den 10. september 1938 og fram til Chamberlain ga Polen garanti i februar/mars 1939 har blitt diskutert som en lang endringsperiode, der Chamberlain gikk bort fra appeasement-politikken, da han ga Polen garanti. Min avhandling støtter denne forståelsen, og avkrefter tidligere forskning som har påpekt at det var en helomvending i britisk politikk da britene ga Polen sin garanti. Oppgaven vil derfor bidra til en forståelse for når endringene skjer og hvordan disse vises i den britiske utenrikspolitikken. Jeg vil argumentere for at Chamberlains politikk ble endret rett etter München og det er usikkert om man kan snakke om appeasement etter dette. Mine funn tyder på at det kan være flere årsaker til at britene gir Polen garanti våren 1939. For det første var ikke Chamberlains politikk lenger tradisjonell appeasement, for det andre ekspanderte Hitler og for det tredje var Frankrike for svakt til å opprettholde maktbalansen i Europa. Polens garanti kan også ha vært for å avskrekke tyskerne. Dette funnet bekrefter at Chamberlains politikk var mer aggressiv enn man tidligere har trodd og kan ikke sammenlignes med den tradisjonelle formen for appeasement.

1.3.3 Andre aktørers påvirkning

Flere forskere har forsøkt å finne ut hvorfor den britiske politikken endres etter München og frem til året etter. Bruce Strang har valgt å se på dette fra et annet perspektiv. I hans artikkel om de britiske ambassadører i Berlin, blir det argumentert for at deres påvirkning kan ha hatt større betydning enn man tidligere har trodd. Stark hevder Neville Henderson ikke rapporterte den fulle sannheten. Da han ble syk tok Ogilvie-Forbes over. Diplomaterne hadde ulike syn på Hitler og nazityskland. Dette førte til en endring i rapporteringen, som igjen gjorde at Chamberlain til slutt endret politikk. ”In the months of Munich, the Cabinet’s balance of power underwent a subtle, but relentless, shift. Halifax increasingly became the

¹⁴Peter Clarke, *Hope and Glory*, London 2004, s.189-190.

architect of foreign policy, with the Cabinet gradually following his personal evolution towards resistance.”¹⁵

Stark hevder at Chamberlains makt ble mindre og at Foreign Office og Kabinettet begynte å handle selv. Stark konkluderer med at Ogilvie-Forbes rapporter bidro til at Chamberlain valgte å endre politikk og gi Polen garanti våren 1939. Peter Neville er uenig med Stark i dette synet på Henderson. Han sier også at Henderson ofte har blitt stemplet som sydebukk sammen med Chamberlain i troen på appeasement-politikken mot tyskerne. Henderson sympatiserte med nazi-Tyskland fordi han mente Versailles-traktaten var urimelig.¹⁶ Neville trekker frem at Henderson på den ene siden kunne virke tysk-vennlig, men samtidig brutalt realistisk om Storbritannias militære svakheter. Selv om han var klar over dette, mislyktes han i å være objektiv i nazistenes utenrikspolitikk.¹⁷ Gordon Craig og Felix Gilbert beskriver Henderson som en villstyring av en diplomat, som ikke fulgte de ordrene han fikk.¹⁸ Hendersons fremstilles som om han ikke hadde forståelse for hva en diplomatstilling innebar.

Jeg er både uenig og enig i framstillingen av diplomatene og hvordan disse endret britisk utenrikspolitikk. For det første er jeg enig i at Henderson kan ha blitt oppfattet som tysk-vennlig. Dette vil jeg diskutere i min avhandling. For det andre kan det se ut som at Henderson endrer syn på tyskerne etter München. Ut i fra kildene ser man en endring etter Münchenavtalen i Hendersons rapporter. Han er svært opptatt av den tyske opprustningen og er bekymret for det britiske forsvarets størrelse. Dette viser at han ikke hadde fullstendig tro på at Hitler hadde kun fredelige intensjoner. Ogilvie-Forbes har forblitt så godt som usynlig i litteraturen som omhandler feltet, og derfor blir hans syn på tyskerne tolket ut fra primærkildene. Det er vanskelig å si hvor stor betydning diplomatenes rapporter hadde for Chamberlains politikk. Chamberlain sendte de diplomatene han stolte mest på til Berlin. Blant andre Keith Neilson hevdet at Henderson hadde fått et spesialoppdrag i Berlin.¹⁹ Det er plausibelt å tro at Henderson og Ogilvie-Forbes rapporter hadde betydning for Chamberlain og at hans politikk ble preget av det som skjedde i Tyskland.

For det tredje vil jeg avkrefte Stark sin påstand om at Chamberlain fikk mindre makt, og at Halifax og kabinettet tok over føringen av utenrikspolitikken. Min avhandling vil argumentere

¹⁵ Bruce Strang, “Two unequal tempers: Sir Georg Ogilvie-Forbes, Sir Nevile Henderson, and British foreign policy 1938-39”, *Diplomacy and statecraft*, Vol.5(1994), s. 130-131.

¹⁶ Peter Neville, *Appeasing Hitler : the diplomacy of Sir Nevile Henderson 1937-39*, Basingstoke 1999, s. xiv.

¹⁷ Peter Neville, *Appeasing Hitler : the diplomacy of Sir Nevile Henderson 1937-39*, Basingstoke 1999, s. xv.

¹⁸ Gordon Craig og Felix Gilbert, *The Diplomats*, New Jersey 1953, s.538.

¹⁹ Keith Neilson, *Britain, Sovjet and the Collapse of the Versailles Order, 1919-1939*, Cambridge 2006, s.215.

for at Chamberlain hadde mye makt og at det var han som tok alle avgjørelser. Det var heller ingen som prøvde å utfordre ham. Hvorfor ingen prøvde kunne vært interessant å se nærmere på, spesielt med tanke på opposisjonen til appeasement-politikken som oppstod sommeren og høsten 1938. Siden dette faller utenfor oppgavens intensjon blir det likevel ikke diskutert.

Martin Gilbert ser nærmere på Krystallnatten, og hvordan både tyskere og diplomater prøvde å hjelpe til. Boka gir et nyansert bilde av de forferdelige hendelsene som skjedde natt til 10. november 1938, og hvordan dette virkelig åpnet øyene til europeiske demokratier i forhold til synet på Hitler og hans politikk²⁰. I Storbritannia var det, i følge mine kilder, god kjennskap til naziregiments behandling av jødene, lenge før Krystallnatten. Hvorfor britene ikke reagerte før, eller gjorde noe for å stoppe det, kan man stille spørsmålsteget ved.

Flere har pekt på at Chamberlains appeasement-politikk var en av årsakene til andre verdenskrig. Clement Leibovitz og Alvin Finkel gir de demokratiske statene skylden for andre verdenskrig. Boken argumenterer for at andre verdenskrig ikke kom av at britene undervurderte ondskaperen til nazistene, men av at de hele tiden prøvde å samarbeide med den.²¹ ”The bombers would do to the German people what the political establishment had declined, even in the most limited fashion, to do to the Nazi Party. We still live with the consequence of the titanic historical betrayal by the leaders of the democracies in the 1930s.”²² Leibovitz og Finkel argumenterer i boken mot det nyere synet på appeasement, og begrunner det med at kilder fra tysk side også må tas hensyn til. De mener Chamberlains politikk var preget av vrangforestillinger.²³ Jeg vil argumentere for at Chamberlain gjorde det han mente var nødvendig for å forberede landet på det som måtte komme, samtidig som han gjorde sitt ytterste for å unngå krig. Krig var siste utvei for Chamberlain. Etter München ble han hedret for ”Peace for our time”. Det betydde imidlertid ikke at han sluttet å ruste opp, heller det motsatte. Chamberlain var redd for å avsløre seg overfor Hitler, og en storslagen opprustning var derfor uaktuell. I min avhandling vil jeg argumentere for akkurat dette, og avkrefte at Chamberlain hadde troen på ”peace for our time.”

²⁰ Martin Gilbert, *Kristallnacht*, New York 2006, s. 17-19.

²¹ Clement Leibovitz og Alvin Finkel, *In Our Time*, New York 1998, s.10.

²² Clement Leibovitz og Alvin Finkel, *In Our Time*, New York 1998, s. 13.

²³ Clement Leibovitz og Alvin Finkel, *In Our Time*, New York 1998, s. 279.

1.3.4 Hitler om Chamberlain og britisk politikk

Det tyske folket hedret Chamberlain som hadde sikret fred etter Münchenavtalen. Dette mislikte Hitler sterkt, og han gjorde alt han kunne for å få det tyske folk til å tro at Storbritannia var hovedfienden. For å oppnå dette ble propaganda svært viktig²⁴. Hitlers påvirkning på britisk utenrikspolitikk, vil i min argumentasjon bli meget relevant. Ian Kershaw skriver om Hitler etter at han kom til makten, og her får vi et innblikk i Hitlers vei mot krig. Hitler hånet de britiske politikerne, og mente de var dumme som stolte på ham etter Münchenavtalen.²⁵ Dette er et viktig bidrag, fordi det viser hvor lite det gikk an å stole på Hitler. Man kan derfor spørre seg om Chamberlain faktisk var klar over dette. Hitlers store mål var å ta igjen etter ydmykelsen fra første verdenskrig og å gjenopprette nasjonal storhet og stolthet. Kershaw er en av få historikere som går i dybden på denne perioden. Selv om boken er basert på memoarer og dagboknotater fra Hitlers nærmeste, gir det en god innfallsvinkel i forhold til mye annen sekundærlitteratur som omtaler samme tema. Joseph Goebbels uttalte blant annet at krigen var resultatet av vestlige allierte sin uvilje til å konfrontere Hitler. Han mente de allierte kunne skyldte seg selv.²⁶ I min avhandling vil det bli diskutert i hvor stor grad Chamberlain stolte på Hitler. Dessuten vil det bli argumentert for at Hitler gjorde det han kunne for å få det tyske folk til å tro at Chamberlain var hovedmotstanderen. Samtidig var han den eneste Hitler ville samarbeide med. Hitler gikk så langt som å si at dersom Winston Churchill, Alfred Duff Cooper og Anthony Eden kom til å ta over for Chamberlain i Storbritannia, ville de gå til krig mot Tyskland.²⁷ Dersom noen andre enn Chamberlain hadde styrt britisk utenrikspolitikk, hadde det vært større sjanse for at det hadde brutt ut krig allerede i 1938. Samtidig hadde disse politikerne vært åpne om sine syn på Hitler og heller ikke vært beskjedne i sine uttalelser om ham. Dette bidrar til å forsterke argumentet om at Chamberlains posisjon ikke ble truet av noen andre. Samtidig viser det at Chamberlain hadde et begrenset handlingsrom. Dersom politikken var for aggressiv ovenfor Hitler, ville han gå til angrep mot Storbritannia. Dette støtter mitt hovedargument i avhandlingen om at Chamberlain ikke førte en tradisjonell appeasement-politikk etter Münchenavtalen.

²⁴ Ian Kershaw, *Hitler – Nemesis*, New York 2000, s.124-125

²⁵ Ian Kershaw, *Hitler – Nemesis*, New York 2000, s.123

²⁶ Henry Kissinger, *Diplomacy*, New York 1994, s. 294-296.

²⁷ Brev fra Neville Henderson til Viscount Halifax, 10.oktober 1938, FO 408/68.

1.4 Metode og kildekritikk

Oppgaven er en kvalitativ, kildebasert skildring av fortiden, presentert i narrativ form. Kildene fra TNA er primærkilder. Det betyr at de er nærmest hendelsen og er det sikreste bindeleddet mellom nåtid og fortid.²⁸ Samtidens historikere ser på fortiden med samtidens briller, og det vil i realiteten være umulig å gjenskape historien helt slik den var. Dette byr på en del utfordringer for meg som historiker. Imidlertid vil jeg hevde at denne oppgaven er viktig fordi i tillegg til at den søker å gi et nytt perspektiv på feltet om britenes syn på tysk utenrikspolitikk før andre verdenskrig, så vil den også være et bidrag til å forstå de anglo-tyske relasjonene over lengre tid.

Det ville vært interessant å ha sett på andre kilder, både i det britiske arkivet, men også i tyske dokumenter for å få sett hva som ble gjort for å jobbe i mot britene og forberede seg til det tyske flyangrepet på Storbritannia. En annen mulighet som kunne bidratt til et bredere perspektiv på britisk side, er avisenes oppfatning i tiden. På grunn av oppgavens omfang er dette ikke mulig.

Denne oppgaven er basert på dokument hentet fra flere ulike arkivskapere med følgende Department Codes: FO (Foreign Office), CAB (Cabinet Office), PREM (Prime Minister's Office). Kildene fra de ulike departementene er avgjørende for at jeg skal kunne drøfte

Denne oppgaven er basert først og fremst på kilder hentet i *The National Archives* (TNA) i Kew, London. TNA er det offisielle arkivet til styresmaktene i Storbritannia og inneholder dokumenter fra både byråkratiske og politiske deler av det britiske maktapparatet. Disse kildene har vært åpne i lang tid, og mange historikere har forsket på samme periode. Min utfordring blir derfor å finne min egen tolkning, og bidra til at perioden mellom oktober og november 1938 får sin rettmessige plass i historien.

1.5 Oppgavens relevans

Denne oppgaven har et godt utgangspunkt i skoleverket siden den kan bidra til økt forståelse for årsakene til andre verdenskrig, som er et av de største temaene i grunnskolen i norsk læreplan. Kildearbeid har blitt mer inkludert i læreplanen, og derfor kan denne oppgaven brukes på flere måter i undervisningen. Temaet jeg skriver om er realhistorisk og vil ha stor relevans, fordi det utdyper flere punkter i læreplanen:

²⁸ Knut Kjelstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var: En innføring i historiefaget*, Oslo 1999, s.177.

- Undersøke to eller flere internasjonale konflikter etter 1945, og vurdere konfliktene, sett fra ulike perspektiver.
- Undersøke bakgrunnen for en pågående konflikt, og drøfte reaksjoner i det internasjonale samfunnet.²⁹

Samtidig vil historie og historiske undersøkelser alltid ha relevans for elever i alle skoleslag som en del av det allmenndannede mennesket i den generelle delen av læreplanen. Et eksempel på dette er:

Kjennskap til hendinger og ytringar i fortida knyter menneska saman over tid. Historisk kunnskap utvidar også erfaringane for å setje mål og velje middel i framtida. Å vere fortruleg med det menneske har følt, tenkt og trudd, utvidar rommet for innsikt og handling, og minner om at dagens tilhøve vil endre seg.³⁰

1.6 Disposisjon

I denne oppgaven skal jeg se på endringen i britisk politikk overfor tyskerne fra Münchenavtalen ble inngått 30. september 1938 til Krystallnatten 10. november 1938. Etter Krystallnatten var det ingen tvil om det tyske regimets brutale natur, som er grunnen til at oppgaven er avgrenset til denne perioden. Fokuset i denne oppgaven vil derfor være hvordan og hvorfor britisk utenrikspolitikk endret seg i etterkant av Münchenavtalen. Jødeforfølgelsene vil derfor ikke være mitt hovedpoeng.

Første empirikapittel skal ta for seg Chamberlains utenrikspolitikk overfor Tyskland og hans syn på deres handlinger. Kapitlet argumenterer for at Chamberlains politikk ovenfor tyskerne endret seg like etter Münchenavtalen ved at han gikk bort fra en tradisjonell appeasement-politikk. Dette strider mot de tidligere tolkningene av Chamberlain. I andre empirikapittel fokuseres det på ambassadører rundt om i Europa. Ambassadørene i Berlin er det mest sentrale her. Disse var viktige for relasjonen mellom Berlin og London, og kan ha bidratt til at Chamberlain fikk et nyansert perspektiv på Hitler. Ambassadørenes rapporter kan ha bidratt til at Chamberlain valgte å snu i sin utenrikspolitikk. Det tredje og siste empirikapitlet ser

²⁹ Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram – kompetansemål. <http://www.udir.no/kl06/HIS1-02/Kompetansemaal/?arst=1858830314&kmsn=2002656462> Sist hentet ut 1.mai 2015

³⁰ Den generelle del av læreplanen, Kunnskapsløftet 2006. <http://www.udir.no/Lareplaner/Kunnskapsloftet/Generell-del-av-lareplanen/Det-allmenndanna-mennesket-/>, Sist hentet ut 1. mai 2015

nærmere på hvordan politikere i kabinettet og opposisjonen³¹ påvirket ham. Mange var uenige i den britiske utenrikspolitikken men selv om flere av hans ansatte sluttet av den grunn, ga ikke Chamberlain opp. Det vil bli diskutert i hvor stor grad kabinettet og opposisjonen påvirket hans avgjørelser. Chamberlain var en sentral figur i denne perioden, og denne oppgaven skal handle om at han manøvrerte sin utenrikspolitikk etter de situasjonene som oppstod mer enn han i ettertid har blitt anerkjent for.

2.0 Historisk bakgrunn

Britisk utenrikspolitikk gjennomgikk en endring etter første verdenskrig. Storbritannia vaklet mellom 1800-tallets konsept om maktbalanse, og eksperimenterte med kollektiv sikkerhet i Folkeforbundet og et gammeldags alliansediplomati.³² På 1930-tallet hadde britisk ”grand strategy” to mål: å garantere sikkerheten av sine egne øyer og å tolerere sikkerheten av imperiet.³³ Det britiske forsvaret hadde på 1920-tallet blitt rustet ned, gjennom 10års-regelen. Regelen gikk ut på at Storbritannia ikke kom til å delta i en krig i løpet av de neste 10 årene. I 1932 gikk regjeringen bort fra 10års-regelen.³⁴ Dette fikk ikke noen umiddelbare konsekvenser. Britene var bekymret for økonomien, og usikkerheten rundt dette gjorde at regjeringen brukte en beskjeden sum på det britiske forsvaret.³⁵

”They have too long delayed the rearming of Britain... If you want peace you must prepare for war.”³⁶ – Viscount Wolmer, House of Commons, juni 1936.

2.1 Neville Chamberlain

I 1937 ble Neville Chamberlain valgt som statsminister i Storbritannia. Han hadde tidligere vært helseminister og finansminister.³⁷ Chamberlain var en av få som allerede før 1937 mente det var viktig å ruste opp forsvaret i større grad og etter at han kom til makten det året tok han gradvis mer kontroll over britisk utenriks- og forsvarspolitikk, i takt med at Foreign Office sin innflytelse ble redusert. Han oppnådde dette ved å bytte ut store deler av kabinettet og satte

³¹ Opposisjonen til appeasement-politikken var først og fremst politikere innad i det konservative partiet som Chamberlain også var medlem av.

³² Keith Neilson, *Britain, Sovjet Russia and the collapse of the Versailles order 1919-1939*, Cambridge 2006, s.318.

³³ Brian McKercher, ”National Security and Imperial Defence: British Grand Strategy and Appeasement,” 1930–1939, *Diplomacy and statecraft* - (bind-/heftenr. 19 : 2008 : 3), s.391.

³⁴ Keith Robbins, *Appeasement*, Malden/Oxford 1997, s.54.

³⁵ Keith Robbins, *Appeasement*, Malden/Oxford 1997, s.54.

³⁶ Andrew David Stedman, *Alternatives to appeasement*, New York 2011, s.161.

³⁷ Keith Robbins, *Appeasement*, Malden/Oxford 1997, s.44.

inn folk som ville følge ham i hans politikk.³⁸ Han omga seg med en liten kjerne av rådgivere han stolte på, og kunne rådføre seg med. Han var handlekraftig, meget intelligent og taktisk.³⁹ Dette førte til en endring i britisk diplomatisk strategi som satte både britiske og imperiale interesser på spill.⁴⁰

Anthony Eden var Chamberlains utenriksminister fram til februar 1938. Eden sa opp jobben, på grunn av at han hadde et annet syn på utenrikspolitikken enn Chamberlain.⁴¹ Chamberlains innenriksminister uttalte at

if, nine times out of ten, he had his way, it was because his way was also the Cabinet's way. Even so, Chamberlain, blessed with keen management skills and impressive command of detail, was clearly obstinate, strong-willed and the front seat driver of British foreign policy.⁴²

Edward Halifax, som overtok etter Eden, hadde et tett samarbeid med Chamberlain.⁴³ Halifax stod for all korrespondanse mellom Storbritannia og de britiske diplomater som var plassert rundt om i verden. En av de hyppigste korrespondansene i denne perioden var de britiske diplomatene i Berlin, Neville Henderson og hans etterfølger Sir Ogilvie-Forbes. Denne korrespondansen ble viktig for å følge med på utviklingen i Tyskland.⁴⁴

Chamberlain var en handlekraftig statsminister. Initiativet og avgjørelsene rundt opprustningen av det britiske forsvaret var fremfor alt hans.⁴⁵ Han var ivrig etter å ruste opp det britiske forsvaret.⁴⁶ ”I believe the double policy of rearmament and better relations with Germany and Italy will carry us safely through the danger period, if only Foreign Office will pay up.”⁴⁷ Fra 1937 til 1939 økte det britiske forsvarsbudsjettet med over 400 millioner pund.⁴⁸ 1. august 1939 skulle militæret være ferdig opprustet.⁴⁹ Denne dobbeltheten fremstod som appeasement for å skape bedre relasjoner til Tyskland og Italia, men var altså ikke det under overflaten.

³⁸ B.J.C, McKercher, , *The Foreign Office 1930-39: Strategy, Permanent Interest and National Security* s.90.

³⁹ Frank McDonough, *Neville Chamberlain, appeasement ant the British road to war*, Manchester 1998, s.46.

⁴⁰ B.J.C, McKercher, *The Foreign Office 1930-39: Strategy, Permanent Interest and National Security*, s.87.

⁴¹ Martin Gilbert og Richard Gott, *The appeasers*, Boston 1963, s.76.

⁴² Andrew David Stedman, *Alternatives to appeasement – Neville Chamberlain and Hitler's Germany*, New York 2011, s.12.

⁴³ R.A.C Parker, *Chamberlain and appeasement – British Policy and the Coming of the Second World War*, New York 1993, S.124.

⁴⁴ Bruce Strang, “Two unequal tempers: Sir Georg Ogilvie-Forbes, Sir Neville Henderson, and British Foreign Policy 1938-39”, *Diplomacy and statecraft*, Vol.5(1994), s.107-137.

⁴⁵ Keith Feiling, *Life of Neville Chamberlain*, London 1947, s.312.

⁴⁶ Keith Feiling, *Life of Neville Chamberlain*, London 1947, s.312.

⁴⁷ Keith Feiling, *Life of Neville Chamberlain*, London 1947, s.319.

⁴⁸ Keith Feiling, *Life of Neville Chamberlain*, London 1947s.313.

⁴⁹ Frank McDonough, *Neville Chamberlain, appeasement and the British road to war*, Manchester/New York 1998, s. 40.

2.2 Opposisjonen til appeasement-politikken

Innad i det konservative partiet i Storbritannia oppstod det uenighet om hvilken utenrikspolitisk linje landet skulle ha. De som ikke var enige med kabinettet og Chamberlains appeasement-politikk begynte å møtes regelmessig for å diskutere hvordan man skulle beholde Storbritannias posisjon, hvordan Europas maktbalanse hadde endret seg etter at Tyskland hadde rustet opp.⁵⁰ Denne gruppen ble kalt Eden-gruppen etter Anthony Eden, mannen som hadde sagt opp stillingen som utenriksminister fordi han var uenig med Chamberlain.⁵¹ En annen mann som sa opp sin stilling i kabinettet fordi han var uenig med Chamberlains politikk, var Alfred Duff Cooper, som gjorde det dagen etter München. Han var uenig i appeasement-politikken, og mente britene hadde et sikkerhetspolitisk ansvar overfor statene som ikke kunne beskytte seg selv mot Hitler.⁵²

En tredje motstander var Winston Churchill. Men selv om mange politikere mislikte appeasement, nektet de å bli assosiert med ham. Churchill jobbet for det meste alene, og gjorde alt i sin makt for å få House of Commons til å innse at appeasement-politikken ikke fungerte.⁵³

2.3 Frankrikes rolle

Etter første verdenskrig stod Frankrike igjen som seierherre, sammen med Storbritannia. Frankrike hadde lidd store tap. Etter krigen var de mest opptatt av å svekke tyskerne, slik at de aldri kunne bli truet igjen. Tyskerne fikk sin straff gjennom Versailles-traktaten. Det var urolige tider i Frankrike på 1920 og 30-tallet, både politisk og økonomisk. Forholdet mellom Storbritannia og Frankrike var heller ikke så bra på 1920-tallet. Dette var mye på grunn av uenigheter fordi franskmennene var bekymret for seg selv og ville ha garantier gjennom Folkeforbundet. For britene ble dette vanskelig å innvilge, siden de ikke var direkte truet langs noen tysk landegrense.⁵⁴ Édouard Daladier var fransk statsminister under Sudetenkrisen. Han førte en passiv utenrikspolitikk overfor Tyskland, der Frankrike brøt sin avtale om å beskytte Tsjekkoslovakia og førte sammen med Chamberlain appeasement-politikk overfor Hitler.⁵⁵

⁵⁰ The Memoirs of Anthony Eden – *The Reckoning*, Boston 1965, s.37.

⁵¹ The Memoirs of Anthony Eden – *The Reckoning*, Boston 1965, s. 3.

⁵² John Charmley, *Duff Cooper*, London 1987, s.126.

⁵³ Martin Gilbert og Richard Gott, *The Appeasers*, Boston 1963 s.360-361.

⁵⁴ David Reynolds, *Britannia overruled*, Harlow 2000, s.109-111.

⁵⁵ Henry Kissinger, *Diplomacy*, New York 1994, s.310.

2.4 Hitler, Anschluss og Sudetenkrisen

I 1933 ble Adolf Hitler tysk rikskansler.⁵⁶ Så tidlig som 1923, i sitt manifest *Mein Kampf*, hadde han gjort det klart at hans intensjon var å ruste opp det tyske militæret til tross for Versailles-traktaten fra 1919, der de seirende etter første verdenskrig hadde forbydd tysk opprustning. Han gjorde det også klart for hans ønske om et tysk imperium.⁵⁷ Han ønsket et stortysk rike, og for å få til dette trengte Tyskland "lebensraum", mer land til det tyske folket. Tyskland var avhengig av å importere drivstoff for å gjennomføre den enorme opprustningen. De største oljeimportørene ble Sovjetunionen og Romania.⁵⁸ Avhengigheten av den rumenske oljen var spesielt usikker for tyskerne på grunn av at ressursene i Romania var stor i grad eid av aksjeeiere og andelshavere, hovedsaklig britiske og franske.⁵⁹

12.mars 1938 tar Hitler og annekterte Østerrike, slik at det ble en del av Tyskland. Hitlers argument var at en stor del av den østerrikske befolkningen var tysk, og dermed hadde tilhørighet til Tyskland. Stormaktene gjorde ingen framstøt for å stoppe Hitler, bare halvhjertede protester. Folkeforbundet, som skulle sørge for kollektiv sikkerhet, brøt sammen. Demokratiene snudde seg mot appeasement-politikken og håpet at Hitler ville stoppe når han hadde returnert alle etniske tyskere til sitt moderland.⁶⁰ Imidlertid ble han mer radikal i sin utenrikspolitikk, og som følge av dette ble forholdet mellom Tyskland og stormaktene forverret utover høsten 1938. Hitler så ut til å ha tolket den britiske appeasement-politikken som en mulighet til å bruke enda mer aggressive tiltak for å utvide "Das Reich".

Neste mål for Hitler var Tsjekkoslovakia. Landet bestod av mange etniske folkeslag, blant annet 3,5 millioner tyskere. Det var økonomisk og politisk sterkt. Hitler hadde tidlig begynt å presse Tsjekkoslovakia, men sommeren 1938 kom han med direkte trusler om å ta landet ved makt.⁶¹ Tsjekkoslovakia var i allianse med Frankrike og Sovjet. Britene sendte folk til Praha denne sommeren på oppdrag for å se etter en mulig forsoning. Den praktiske konsekvensen av oppdraget ble å annonsere Storbritannias motvilje til å forvare Tsjekkoslovakia.⁶²

Da Hitler kom med et fryktelig angrep mot tsjekkosllovakiske ledere under sin tale i Nuremberg tidlig september 1938, følte Chamberlain at han ikke lenger hadde noe valg enn å

⁵⁶ R.A.C Parker, *Chamberlain and appeasement – British policy and the coming of the second world war*, New York 199, s.17.

⁵⁷ Clement Lebovitz, Akving Finkel, *In our time*, New York 1998, s.22.

⁵⁸ Dietrich Eichholtz, *War for oil : the Nazi quest for an oil empire*, Washington 2012, s.19.

⁵⁹ Dietrich Eichholtz, *War for oil : the Nazi quest for an oil empire*, Washington 2012, s.19.

⁶⁰ Henry Kissinger, *Diplomacy*, New York 1994, s.310.

⁶¹ Henry Kissinger. *Diplomacy*, New York 1994, s.310-311.

⁶² Henry Kissinger, *Diplomacy*, New York 1994, s.311-312.

reise til Tyskland. 15. september tok Chamberlain sin første flytur i hele sitt liv, for å møte Hitler. Chamberlain uttalte at: ”is it positively horrible to think that the fate of hundred of millions depends on one man, and he is half mad?”⁶³ I løpet av Chamberlains opphold i Tyskland hadde han tre møter med Hitler. På det første ga Chamberlain etter for Hitlers krav om alle tsjekkosllovakiske distrikt der over 50% av innbyggerne var av tysk etnisitet. På møte nummer to hadde Hitler snudd på kravene, og ville nå ha hele Sudetenland, der prosessen skulle starte to dager senere, den 26. september. Hitler krevde også å korrigere grensene til Ungarn og Polen på vegne av sine egne minoriteter. Chamberlain protesterte, men etter flere timer kom Hitler med nytt krav. Tsjekkoslovakia måtte svare innen 28. september og trekke seg ut fra Sudetenland innen 1. oktober.⁶⁴

I noen dager så krig uunngåelig ut. Chamberlain så ikke meningen med å gå til krig for noen han ikke var i allianse med, eller visste noe om. Likevel forberedte Storbritannia seg på krig, det samme gjorde Frankrike. Rett før deadline, tok Benito Mussolini grep og inviterte britene og franskmennene til en konferanse mellom Italia og Tyskland, som allerede hadde vært planlagt. De fire lederne møttes 29. september i München. Daladier og Chamberlain gjorde halvhjertede forsøk på å få til den opprinnelige løsningen. Mussolini trakk fram forslaget fra Hitlers andre møte med Chamberlain. Med andre ord, konferansen var til for at Hitler skulle få det han ville ha. Dersom han ikke fikk det fredelig, gikk han til krig. I realiteten hadde ikke Chamberlain og Daladier noe valg. De måtte godta avtalen dersom de ville unngå krig. Tsjekkoslovasias representant fikk ikke delta, og kunne ikke gjøre annet enn å akseptere at landet ble invadert av tyskere ikke lenge etter.⁶⁵ Etter München hadde Hitler brukt opp sin ”goodwill” ovenfor britene. Da Chamberlain returnerte fra München, annonserte han for det britiske folket ”peace for our time”. Men han var fast bestemt på å ikke bli utpresset igjen.⁶⁶

Hitler på sin side følte etter Münchenavtalen at han hadde blitt svindlet. Paradoksalt, München ble en psykologisk slutt for Hitler strategi. Før dette, spilte han på demokratienes samvittighet etter Versailles. Etter München var hans eneste våpen makt, og det var en grense for hvor mye utpressing selv de som var livredde for krig ville akseptere.

⁶³Keith Feiling, *Life of Neville Chamberlain*, London 1947, s.357.

⁶⁴ Henry Kissinger, *Diplomacy*, New York 1994, s. 312-313.

⁶⁵Henry Kissinger, *Diplomacy*, New York 1994, s.313-314.

⁶⁶Henry Kissinger, *Diplomacy*, New York 1994, s.315-316.

3.0 Chamberlains politikk

I dette kapitlet skal jeg drøfte Chamberlains utenrikspolitikk overfor Tyskland i perioden fra 30. september til 10. november 1938. Hans prioriteringer ble viktige for utenrikspolitikken som ble ført. Mitt hovedargument er at Chamberlains politikk endret seg etter Münchenavtalen, fordi han gikk bort fra den tradisjonelle appeasement-politikken. For det første fortsatte han opprustningen og gjorde endringer som var med på å bidra til at Storbritannia klarte å vinne krigen med de allierte under andre verdenskrig. For det andre presset han Frankrike til å ruste opp. Et sterkt Frankrike var viktig, siden britene ikke kunne stå i mot tyskerne alene på dette tidspunktet. For det tredje gikk han inn i tysk interesseområde i Romania på tvers av appeasement-politikken. Tyskerne importerte olje herfra, samtidig som både Frankrike og Storbritannia hadde andeler i oljeselskapene. Det er plausibelt å tro at Chamberlain valgte å vise styrke mot Hitler i et land der begge hadde interesser. I Tsjekkoslovakia hadde britene ingen interesser, og det var derfor heller ingen sterk grunn til å gå til krig for dette landet. Den britiske utenrikspolitikken ble i hovedsak ført på bakgrunn av britenes egne interesser.

3.1 Appeasements mange ansikter

Da Chamberlain overtok som statsminister i Storbritannia var det en lang tradisjon for appeasement-politikk. Britene så appeasement som en nødvendig form for utenrikspolitikk på 1920- og 30-tallet.⁶⁷

Appeasement finnes i mange former og varianter, og er derfor vanskelig å definere.

”Appeasement did not appear on the scene fully formed at a specific moment in time or a moment of revelation.”⁶⁸ Tradisjonelt har appeasement blitt forstått som forsoning ved ettergiving. Politikerne som førte den, formet den og utviklet den etter egne behov.

Chamberlain førte flere ulike former av appeasement-politikk i sin regjeringstid. Hans fundament var et gammelt ideal ”appeasement av Europa”, som hadde fungert etter første verdenskrig.⁶⁹ Chamberlain tilhørte den eldre generasjonen som hadde sett krigen med egne øyne. Majoriteten i hans kabinett hadde ikke opplevd krig, slik som Chamberlain hadde, og hadde derfor en annen tilnærming til en eventuell fremtidig krig. De hadde ikke sett hvor ødeleggende første verdenskrig var. Om krig sa Chamberlain: ”wins nothing, cures nothing,

⁶⁷ Keith Robbins, *Appeasement*, Malden/Oxford, 1997, s.31.

⁶⁸ Keith Robbins, *Appeasement*, Malden/Oxford, 1997 s.30.

⁶⁹ Keith Feiling, *Life of Neville Chamberlain*, London 1947, s.320.

ends nothing.”⁷⁰ Hans største ønske var å opprettholde freden. Utenrikspolitikken ble formet deretter: ”Chamberlain had his own scheme for security. It reconciled two conflicting needs: it was comprehensive, universal and collective, yet did not risk dragging Britain into an unwanted war”.⁷¹

Chamberlains politikk justerte seg etter omstendighetene. I januar 1938 skrev Chamberlain til en slektning i Amerika om posisjonen britene hadde i Europa. Han forklarte hvordan britene måtte stole på seg selv, siden franskmennene var for svake.

Therefore our people see that in the absence of any powerful ally, and until our armaments are completed, we must adjust our foreign policy to our circumstances, and even bear with patience and good humor actions which we should like to treat in very different fashion. I do not myself take too pessimistic a view of the situation. The dictators are too often regarded as though they were entirely inhuman. I believe this idea to be quite erroneous. It is a human side of the dictators that makes them dangerous, but on the other hand, it is the side on which they can be approached with the greatest hope of successful issue.⁷²

Når han hadde mulighet til å velge så valgte han alltid mekling framfor konfrontasjon.⁷³ Frem til München ga han Tyskland begrensede bevilgninger for å sikre det britiske imperiet. Appeasement-politikken Chamberlain førte var fleksibel og mangesidig.⁷⁴ Chamberlain mente hver mann hadde en menneskelig side, og at folk i sin helhet ikke ønsket krig, og derfor, med tid, måtte disse metodene vinne frem. Dette gjorde at han hadde tro på at britene kunne komme til en fredelig avtale med Italia og Tyskland.⁷⁵

Økonomisk og kolonial appeasement-politikk hadde også blitt ført før Chamberlains regjeringstid. Gjennom 1930-tallet var kolonikrav fra de framvoksende diktaturstatene årsaken til de mer generelle økonomiske kravene, som råmaterialer, mineraler, plass til å leve på og territorium for å utvide handelsmarkeder.⁷⁶ Selv om mange politikere mente han burde ha vært tøffere på økonomisk- og kolonial- appeasement, var ikke dette Chamberlains

⁷⁰ Keith Feiling, *Life of Neville Chamberlain*, London 1947, s.320.

⁷¹R.A.C Parker, *Chamberlain and appeasement – British Policy and the Coming of the Second World War*, New York 1993, s.21.

⁷² Keith Feiling, *Life of Neville Chamberlain*, London 1947, s.324.

⁷³ R.A.C Parker, *Chamberlain and appeasement – British Policy and the Coming of the Second World War*, New York 1993, s.11.

⁷⁴ R.A.C Parker, *Chamberlain and appeasement – British Policy and the Coming of the Second World War*, New York 1993, s.12.

⁷⁵Keith Feiling, *Life of Neville Chamberlain*, London 1947, s.326.

⁷⁶ Andrew David Stedman, *Alternatives to appeasement – Neville Chamberlain and Hitler's Germany*, New York 2011, s.45.

hovedfokus. Fram til Münchenavtalen ga Chamberlain etter for de fleste av Hitler krav. Men Hitler ville ha mer.

Hvilke andre muligheter enn appeasement hadde Chamberlain? Britene hadde tre andre mulige alternativer. Den første var allianse-politikk. Denne formen for utenrikspolitikk var den samme som ble ført før første verdenskrig og var også blitt beskyldt for å være årsaken til første verdenskrig. Ved å inngå allianser kunne Storbritannia ufrivillig bli dratt inn i krig. Chamberlain hadde lært av historien, derfor var ikke dette et bedre alternativ. Den andre muligheten var isolasjon. Amerika hadde isolert seg etter første verdenskrig, og britene kunne gjøre det samme. Bakgrunnen for at Chamberlain ikke valgte dette var trolig det svake forsvaret britene hadde. Selv om den britiske statsministeren hadde satt i gang opprustning i 1937, var ikke det britiske forsvaret sterkt nok til å stå i mot Tyskland alene. Derfor kunne ikke Chamberlain gå for isolasjon, siden det ville gjøre det britiske imperiet sårbart og ute av stand til å forsvare seg selv. Kollektiv sikkerhet var det tredje alternativet. Etter første verdenskrig ble Folkeforbundet opprettet. Forbundets oppgave var å bevare sikkerhet og fred i Europa og bedre relasjonene mellom statene. I løpet av 1930-tallet forlot både Italia, Tyskland og Spania forbundet, og det førte til sammenbrudd av organisasjonen. Storbritannia, sammen med Frankrike, var de eneste som kunne forsvare Folkeforbundet militært. På denne måten ble Storbritannia forpliktet til å forsvare land de i realiteten ikke hadde noen relasjon til. Derfor var heller ikke dette en god løsning utenrikspolitisk.

Ut i fra kildene mine, ble aldri den britiske utenrikspolitikken diskutert i perioden mellom München og Krystallnatten, verken i kabinettet eller i utenriksdepartementet. Andre alternativ enn appeasement ble derfor heller aldri diskutert. Det er rimelig å tro at Chamberlain rådførte seg med noen i sin indre kjerne av ansatte, men at politikken aldri ble diskutert i offentligheten. Chamberlain styrte mye av den britiske politikken selv, og det er derfor rimelig å anta at det var hans egen beslutning å føre en tradisjonell appeasement-politikk frem til München.

3.2 I believe it is peace for our time

Chamberlain og Hitler møttes dagen etter at Münchenavtalen ble signert. Den britiske statsministeren var fornøyd med framgangen og håpet også at Hitler var det. Hitler svarte at han var spesielt fornøyd med at håpet til millioner av tyskere var innfridd og at de 3,5 millionene Sudetentyskere nå skulle bli trygge. Chamberlain ba om at sivilbefolkningen måtte bli spart dersom den tsjekkiske regjeringen ikke godtok Münchenavtalen. Hitler svarte at han

selv hadde deltatt i krig, og dersom de måtte ta Tsjekkoslovakia med makt, ville han prøve å spare sivilbefolkningen. Han hatet tanken på at små babyer ble drept av gass.⁷⁷ Chamberlain var opptatt av at møtet skulle resultere i noe mer enn avtalen om Tsjekkoslovakia, og derfor hadde han skissert en avtale om forbedrede relasjoner mellom Tyskland og Storbritannia. Denne skissen ble lest opp for Hitler, og rett etter signerte de to statslederne dokumentet. Der stod det at anglo-germanske relasjoner fra nå av var førsteprioritet.⁷⁸ Etter dette reiste Chamberlain hjem, der han ble mottatt som en helt. Det kom gratulasjoner fra fjern og nær og alle var glade for at han hadde unngått ny storkrig. Da Chamberlain møtte folkehavet utenfor balkongen til kongen, annonserte han for det britiske folket ”I believe this is peace for our time”. Det har i ettertid vist seg at Chamberlain ble oppmuntret til å si dette av sine kollegaer.⁷⁹

Samme dag som Hitler og Chamberlain hadde signert fredsavtalen, 30. september, møtte Chamberlain kabinettet sitt for å diskutere det som hadde skjedd den siste tiden under Sudetenkrisen.⁸⁰ Chamberlain sa at samtaler med Hitler var av generell interesse og at de ikke trengte å ta noen raske avgjørelser. Chamberlain sa også at det hadde vært lite snakk om kolonier under München, fordi han med vilje hadde prøvd å unngå temaet.⁸¹ På bakgrunn av hans samtaler med Hitler er det grunn til å tro at britene var bekymret for sine egne kolonier. Britene var en stor kolonimakt og deres interesser var viktige for den britiske utenrikspolitikken. Chamberlain uttalte 16. november, seks dager etter Krystallnatten, at Hitler aldri kom til å få tilbake koloniene sine, selv om han krevde dette.⁸²

3.3 Konsekvenser av Münchenavtalen

Etter Münchenavtalen endret den britiske utenrikspolitikken seg. Chamberlain ga inntrykk av å føre en tradisjonell appeasement-politikk, men realiteten var en helt annen. Den første indikasjonen på at den britiske utenrikspolitikken tok en ny retning, kom tre dager etter at Münchenavtalen var signert. I kabinettmøtet denne dagen ble det diskutert hva man skulle gjøre med opprustningsspørsmålet etter de siste hendelsene. Det var bred enighet om at det var viktig at britene kunne forsvare seg selv. Chamberlain uttalte at ”Ever since he had been

⁷⁷ Note of a conversation between the Prime Minister and Herr Hitler on the 30th September at the latter's flat in Munich, PREM 1/226a s.32.

⁷⁸ Note of a conversation between the Prime Minister and Herr Hitler on the 30th September at the latter's flat in Munich, PREM 1/226a s. 41-46.

⁷⁹ R.A.C Parker, *Chamberlain and appeasement – british policy and the coming of the second world war*, New York 1993, s.181.

⁸⁰ Cabinet meeting 47 (38), “The Munich Conference”, 30.september 1938, CAB 23-95.

⁸¹ Cabinet meeting 48 (38), “The Munich Conversation”, 3.oktober 1938, CAB 23-95.

⁸² Cabinet meeting 55 (38), “German Relations”, 16.november 1938, CAB 23-96.

Chancellor of the Exchequer, he had been oppressed with the sense that the burden of armaments might break our back".⁸³ Chamberlain mente at det var viktig at man ikke inviterte til våpenkappløp, men at man derimot brukte den nyopprettede kontakten med de diktatoriske maktene til å oppnå en ny avtale. Hvorfor valgte ikke statsministeren massiv opprustning?

Chamberlain hadde, som nevnt, tidligere vært finansminister i Storbritannia. Det britiske forholdet til Tyskland var ikke hans eneste bekymring. Storbritannia var ett av verdens mektigste land og det var derfor viktig å være sterke økonomisk, spesielt med tanke på den store økonomiske depresjonen som nettopp hadde vært. Massiv opprustning ville skade den britiske økonomien betraktelig, samtidig som det ville virke provoserende overfor Tyskland. Det er grunn til å tro at Chamberlain ikke ønsket noen av delene.

It was clear, however, that it would be madness for the country to stop rearming until we were convinced that the other countries would act in the same way. For the time being, therefore, we should relax no particle of effort until our deficiencies had been made good. That, however, was not the same as to say that as a thank offering for the present détente we should at once embark on a great increase in our armaments program.⁸⁴

Chamberlain kunngjorde i parlamentet samme dag at :”We must renew our determination to fill up the deficiencies that yet remain in our armaments and in our defensive precautions so that we may be ready to defend ourselves and to make our diplomacy effective”.⁸⁵

Denne uttalelsen bekrefter indikasjonen om at britene endrer politikk etter München. Chamberlains planer om en opprustning for å klare å føre et effektivt diplomati er ikke i tråd med en tradisjonell appeasement-politikk. Typisk for den tradisjonelle appeasement-politikken var forsoning ved ettergivenhet. Det er flere årsaker til at denne uttalelsen bryter med den tradisjonelle formen for appeasement. For det første trengte man ikke et sterkt forsvar dersom man skulle gi etter for Hitlers krav. For det andre trengte man ikke nødvendigvis et sterkt forsvar for å få et effektivt diplomati. Kjernen ved Chamberlains tradisjonelle appeasement-politikk var å føre samtaler med de diktatoriske maktene og forsones seg med tyskerne. Dersom man nå mente man trengte et sterkt forsvar for å få gjennomført et effektivt diplomati, tyder dette på en mer offensiv form for appeasement. Denne formen for appeasement ser ut til å virke mer truende, i og med at det britiske militæret ville true frem en

⁸³ Cabinet meeting 48 (38), “Affect of Munich Agreement on our armament programme”, 3.oktober 1938, CAB 23-95.

⁸⁴ Cabinet meeting 48 (38),”The Munich Conversation”, 3.oktober 1938, CAB 23-95.

⁸⁵Brev fra Viscount Halifax til Erik Phipps, 20.oktober 1938, FO 800/311.

diplomatisk løsning. For det tredje hadde Chamberlain og Hitler nettopp skrevet under en avtale der de anglo-germanske relasjonene fra nå av var førsteprioritet. Hvordan kunne denne uttalelsen være i tråd med avtalen? Chamberlain hadde også sagt at denne avtalen skulle brukes for å opprettholde kontakten med de diktatoriske maktene etter München. Det kan se ut som Chamberlains intensjoner var å føre en mer offensiv utenrikspolitikk mot tyskerne. Disse beslutningene kan derfor ses på som en indikasjon på et brudd med den tradisjonelle appeasement-politikken Chamberlain førte før Münchenavtalen.

Chamberlains syn på Münchenavtalen og appeasement var dermed endret etter München. 5.oktober mottok Chamberlain et brev fra Mr Buck⁸⁶. Mr.Buck skrev at han hadde lite tro på avtalen, men at han var enig med Chamberlain om at det var viktig å komme til en fredelig enighet med tyskerne. Han hadde vanskelig for å tro på avtalen som nylig var inngått, siden den presset Folkeforbudet lenger unna. Dessuten var det viktig å opprettholde kontakten med Sovjet og de mindre nasjonene i Europa. Chamberlain svarte at han ikke mente de var langt unna hverandre i dette synet. Chamberlain ville ikke ta noen beslutning om opprustningsprogram nå, men en justering kunne skje når man hadde fått gått i gjennom hendelsene den siste tiden.⁸⁷

Etter dette kom en periode med mye møtevirksomhet og hyppige meldinger fra ambassaden i Berlin om hva som foregikk i Tyskland. Det var ingen tvil om at det britiske kabinettet fryktet krig. Hele oktober gikk med til kabinettmøter der opprustning, forsvar, militær, våpen og Øst-Europas posisjon ble diskutert. Det var også mye snakk om erstatningskrav til sivilbefolkning og hvordan de best kunne beskyttes mot flyangrep.

I løpet av München-forhandlingene hadde britene innsett at deres militær var for svakt. Chamberlains opprustning fra 1937 skulle være ferdig 1. august 1939.⁸⁸ Etter München var det flere som mente at en justering av dette programmet måtte til, noe som kan tyde på at britene forberedte seg til krig. Samtidig utalte Chamberlain flere ganger at opprustningen kun var tiltenkt til forsvar av eget territorium. Dette kan tyde på at Chamberlain fortsatt ønsket og håpet på å unngå krig, men i verste fall måtte britene være forberedt.

En bekreftelse på endringer i opprustningsprogrammet kom 2. november. Kabinettet diskuterte nok en gang bruk av giftgass, et tema som hadde vært diskutert mange ganger i

⁸⁶ Mr.Buck har forblitt et mysterium. Hans stilling er ukjent.

⁸⁷ Memorandum fra Mr.Buck til Chamberlain, 5.oktober 1938, PREM 1/226a.

⁸⁸ Frank McDonough, *Neville Chamberlain, appeasement and the british road to war*, Manchester 1998, s. 40.

løpet av oktober 1938. Chamberlain sa at Storbritannia ikke skulle bli de første til å ta i bruk disse våpnene, men ha de og gjengjelde dersom andre brukte dem. Det ble derfor vedtatt at fabrikker skulle bli ferdigstilt og at et lager på 2000 enheter gass skulle bli opprettet.⁸⁹

En videreføring av denne justeringen så man fem dager etter. Kabinettet diskuterte justeringer av flystyrken, militæret og muligheter for luftangrep. Her ble det gjort flere forandringer og oppgraderinger av opprustningen av det britiske forsvaret: "In our foreign policy we were doing our best to drive to horses abreast, conciliation and armament. It was a very nice art to keep those steeds in a step."⁹⁰ Kompleksiteten i den britiske utenrikspolitikken var et faktum og selv Chamberlain innrømmet at det var vanskelig å drive med to motstridende politikker.

Statsministeren hadde stor innflytelse i de avgjørelsene som ble tatt i kabinettet og stor betydning for hva som ble prioritert i britisk opprustning. Chamberlain var uenig med kabinettet som hadde lagt fram forslag om å bruke penger på dyre bombefly: "Nevertheless, the loss of one of these machines would represent a far more formidable blow than the loss of a smaller machine. He could not help feeling that it would be more difficult to grass the whole covey of small birds than to bring down one large bird."⁹¹ Dette førte til at britene satset på jagerfly isteden for bombefly fram mot andre verdenskrig. Dette har i ettertid vært sett på som avgjørende for at britene klarte å stå imot tyskerne.⁹²

Det ble konkludert med å øke produksjonen av flyvåpen og andre våpen og det ble på samme møte også diskutert hvordan befolkningen best mulig skulle vernes mot flyangrep.⁹³ Dette er et klart brudd på den tradisjonelle appeasement-politikken. Chamberlain valgte å bruke mer penger på opprustningen, produsere gassbomber (som på ingen måte kunne brukes til å forsvare seg med) og satset på et mer offensivt flyvåpen. På møtet hadde det også blitt diskutert hvordan den britiske befolkningen skulle vernes, hvordan de kunne melde seg til forsvaret og hvordan skatten kunne justeres, slik at britene hadde større midler å bruke på opprustning. Chamberlain må ha visst at Hitler ikke ville la seg forsones og gjorde justeringer i opprustningen som allerede var påbegynt i 1937. Dette bidro i det lange løp til at Storbritannia klarte å stå i mot Tyskland. Alle disse justeringene er indikasjoner på at Chamberlains opprustning ikke lenger var i tråd med den tradisjonelle appeasement-politikken.

⁸⁹ Cabinet meeting, 52 (38), "Toxic gas in use of war", 2.november 1938, CAB 23-96.

⁹⁰ Cabinet meeting 53 (38), "Ministry Programme", 7.november 1938, CAB 23-96.

⁹¹ Cabinet meeting 53(38), "Air Ministry Programme", 7.november 1938, CAB 23-96

⁹² Andrew David Stedman, *Alternatives to appeasement – Neville Chamberlain and Hitler's Germany*, New York 2011, s.194.

⁹³ Cabinet meeting 53 (38), "Air raid precautions", 7.november 1938, CAB 23-96.

3.4 Frankrikes rolle

Forholdet mellom Storbritannia og Frankrike på 1930-tallet hadde ikke vært uten spenninger. Det kollektive sikkerhetsnett, Folkeforbundet, hadde brutt sammen. Frankrike var kun opptatt av egen sikkerhet. Det kan se ut som om Sudetenkrisen virket samlende for alliansen. Chamberlains endring i utenrikspolitikken vises også i samarbeidet med Frankrike.

Et sterkt forsvar var viktig for den britiske statsministeren. Storbritannia kunne ikke vinne en eventuell krig alene og derfor var den franske opprustningen essensiell. Chamberlain ba sin utenriksminister, Halifax, om å advare franskmennene etter München. Den britiske hæren var ikke sterk nok på dette tidspunktet til å stå i mot tyskerne alene. Derfor var det viktig at briternes allierte også rustet opp. Det var viktig å poengtere at opprustningen var noe britene gjorde for å forsvare seg selv.⁹⁴ Frankrike hadde også deltatt under Münchenkonferansen. Franskmennene var redde for tysk ekspansjon og for sin egen landegrense. De hadde lidd store tap under første verdenskrig, og var derfor villige til å gi etter for Hitlers krav under München. Landet slet også økonomisk, og Chamberlain var opptatt av at Europa trengte et sterkt Frankrike, økonomisk og militært i tiden som kom.⁹⁵ Dette vitner om at britene ikke stolte på Hitlers garanti. Frankrike hadde sammen med Storbritannia ført appeasement-politikk overfor Tyskland. Det britiske presset om å sette i gang opprustning tyder på at britene var bekymret for Frankrikes militære og økonomiske kapasitet, og sin egen, med tanke på den tyske opprustningen. Dette viser også hvordan den britiske politikken har endret seg: de presset Frankrike til å ruste opp, og indirekte gå bort fra den tradisjonelle appeasement-politikken.

Britene mente at dersom Hitler ekspanderte østover så var ikke britene og franskmennene truet. Om han derimot begynte ekspanderte i Vest-Europa måtte de klare å stå i mot. Derfor ble også franskmennene bedt om å forberede seg.⁹⁶ Franskmennene var viktig for å utjevne maktbalansen i Europa siden britene ikke hadde sterkt nok forsvar til å stå i mot tyskerne alene, rett etter München. Franskmennene hadde også kolonier som Hitler hadde gjort krav på. Briternes tilnærming til Frankrike kan ses på som en tilbakevending til alliansepolitikken fra første verdenskrig. Det er rimelig å anta at britene ikke så noen annen utvei, og derfor måtte støtte seg på Frankrike.

⁹⁴ Brev fra Viscount Halifax til Erik Phipps, 20.oktober 1938, FO 800/311.

⁹⁵ Brev fra Viscount Halifax til Erik Phipps, 20.oktober 1938, FO 800/311.

⁹⁶ Brev fra Viscount Halifax til Erik Phipps, 1.november 1938, FO 800/311.

3.5 Tysk ekspansjon i Øst-Europa

Det var en generell bekymring i kabinettet om at Hitler ville ekspanderte i Øst-Europa.

Kabinettet var enige om at alle land i Øst-Europa var under samme reelle fare.⁹⁷ Chamberlain var redd for at disse svakere statene ikke kunne stå i mot og ville komme under tysk politisk press. Derfor ble det diskutert hvilke land som måtte få mest økonomisk støtte, og hvilke land som kunne klare seg selv.

19. oktober vedtok kabinettet å importere hvete fra Romania. Begrunnelsen for denne handlingen var at handelen med landet bidro til økonomisk støtte slik at landet ikke falt under tysk påvirkning økonomisk og politisk.⁹⁸ Dette var i tilsynelatende i tråd med den tradisjonelle appeasement-politikken. Det kan derimot hevdes at den egentlige årsaken til at britene skulle importere fra akkurat Romania var et helt annet kaliber. Romania var viktig på grunn av tyskernes oljeimport derfra. Sett bort i fra Sovjetunionen, var Romania det landet som eksporterte mest olje til Tyskland. Tyskland var avhengig av importert olje til sin opprustning av militæret; britenes engasjement i tysk interessesfære var derfor oppsiktsvekkende - å gå aktivt inn i tysk hegemoni viser en tøffere linje i britisk utenrikspolitikk. Dette er et klart brudd med den tradisjonelle appeasement-politikken Chamberlain tidligere hadde ført.

Chamberlain kan ha hatt flere motiver for å gå inn i Romania. For det første kan det ha vært for å konkurrere om tyskernes hegemoni siden Romania var ett av flere land i Øst-Europa som var truet av tyskernes påvirkning. For det andre kan det ha vært for å få bedre kontroll over oljeeksporten som drev den tyske opprustningen. For det tredje kan Chamberlain ha gjort det for å støtte det rumenske folket mot tysk innflytelse.

Det er plausibelt å tro at Chamberlain ville vise styrke og at han ikke gjorde dette kun for å importere billig hvete. Både Frankrike og Storbritannia hadde oljeinteresser i Romania og derfor delte interesser i dette området. Tidligere hadde Chamberlain valgt å ikke ofre britiske militærressurser, for eksempel under Sudetenkrisen. Der hadde han gitt Tyskland det de ville ha. Årsaken var at Storbritannia ikke hadde interesser i Tsjekkoslovakia, derimot noe de hadde, i likehet med Frankrike, i Romania. Chamberlains engasjement i Romania vitnet om et brudd med den tradisjonelle appeasement-politikken som ble ført overfor Tsjekkoslovakia. Derfor er det stor sannsynlighet for at Chamberlain valgte å intervensere i Romania for å vise Hitler at britene ikke kom til å forsones på bekostning av sine egne interesser. Det er derfor

⁹⁷ Cabinet meeting 49 (38), CAB23-96 "International situation", 19.oktober 1938, CAB 23-96.

⁹⁸ Cabinet meeting 49 (38), CAB23-96 "International situation", 19.oktober 1938, CAB 23-96.

rimelig å anta at britenes egne interesser var viktigst, og at Chamberlain ikke kom til å føre en tradisjonell appeasement-politikk over saker som var viktige for det britiske imperiet. Denne politikken var ikke i tråd med økonomisk og kolonial-appeasement, som statsministeren tidligere hadde ført.

Britenes offensive politikk i Romania var ikke et uttrykk for en generell politikk i Øst-Europa. Britene hadde et varierende engasjement knyttet opp mot britiske interesser. De fulgte nøye med på utviklingen av den tyske påvirkningen i området. Det kom flere rapporter som indikerte tyskernes frammarsj i Øst-Europa etter München. Tsjekkoslovakiske relasjoner var ett av temaene som oftest stod på agendaen til det britiske kabinettet i perioden etter München. Britene hadde bistått landet økonomisk, og var derfor opptatt av utviklingen etter at Hitler hadde overtatt den mest verdifulle delen av landet, militært og industrielt. I slutten av oktober kunne man se et skifte i den politiske aktiviteten i landet: Kommunistpartiet hadde blitt oppløst og det var observert tendenser til anti-jødiske handlinger. Dette førte til bekymring i kabinettet, og siden dette kunne ses som nok en indikasjon på at Hitler ikke holdt det han hadde lovet under Münchenavtalen.

Kabinettet vedtok å fortsette med sitt engasjement i Øst-Europa. 10. november fikk det en rapport som advarte om økt tysk økonomisk innflytelse i flere østeuropeiske land. Mange av disse landene hadde fått økt levestandard i løpet av de siste månedene. De fikk økonomisk støtte av tyskerne, men på den andre siden var de ikke politisk frie lengre - nazismen var på frammarsj i Øst-Europa og situasjonen kunne bare bli verre. Det var viktig at britene fortsatte å handle med de østeuropeiske statene, samt gi økonomisk støtte, slik at de kunne holde seg uavhengige av Tyskland. Det var også viktig at dette ble poengtert overfor tyskerne, slik at de ikke ble provoserte av britenes handlinger.⁹⁹ Britene var redde for å provosere tyskerne, og en mer aktiv politikk i Øst-Europa kunne bidra til at forholdet mellom Tyskland og Storbritannia ble enda mer anstrengt.

I løpet av perioden fra september til november høsten 1938, hadde det britiske kabinettet fått flere rapporter om nazistenes behandling av jødene.¹⁰⁰ Dette kulminerte i Krystallnatten. Morgenen 10. november kom det rapporter om at det hadde vært anti-jødiske demonstrasjoner i Berlin og andre byer samme natt. Butikker og hus var ødelagt og folk hadde blitt fengslet,

⁹⁹Interwar Memorandum C.P 216 (38), "Insurance legislation", 13. oktober 1938, CAB 24/297.

¹⁰⁰Offices og the Cabinet, "Treatment of German Nationals in Germany", 1938-1939, CAB 106/302.

skadd og drept.¹⁰¹ Krystallnatten ble derfor et klart bevis på nazistenes forferdelige regime og en naturlig slutt på denne perioden. Etter dette var det ikke tvil om hvem britene hadde med å gjøre.

Britene hadde hele tiden visst om behandlingen jødene fikk av nazistene. Det underbygger også argumentet om at Chamberlain visste hva Hitler og hans parti var kapable til å gjøre. Derfor er det plausibelt å tro at Chamberlain aldri hadde tro på ”peace in our time”, og at han derfor valgte å fortsette opprustningen av det britiske forsvaret. Samtidig kan man stille spørsmålsteget ved kabinettets avgjørelse med tanke på å hjelpe jødene, eller stille strengere krav til Hitler. Første gang jødeproblematikken ble tatt opp i kabinettet var etter at utenriksministeren hadde mottatt et brev fra den amerikanske utenriksministeren som lurte på hvorfor britene ikke reagerte, siden de lå nærmest geografisk. Seks dager etter Krystallnatten ble dette diskutert i kabinettet, blant annet hvor de skulle gjøre av alle jødene og hvordan de skulle få fraktet dem ut av Tyskland.¹⁰²

3.6 Chamberlains motiv for å endre utenrikspolitikken

Det er liten tvil om at Chamberlain hadde gått bort fra den tradisjonelle appeasement-politikken etter Münchenavtalen. Det er vanskelig å vite helt sikkert hvorfor den britiske statsministeren endret sin politikk etter München, men det finnes flere indisier. De prioriteringene Chamberlain gjorde i den britiske forsvars- og sikkerhetspolitikken viste hans syn på Hitler. Når Hitler agerte, måtte Chamberlain reagere. I 1938 visste ikke Chamberlain om hvorvidt Frankrike og Storbritannia kunne klare å vinne over Tyskland i en eventuell krig. Derfor var det viktig å utsette den lengst mulig.

Tidligere sekundærlitteratur har hevdet av appeasement-politikken var et tegn på svakhet. Dette vil jeg avkrefte. Selv om Chamberlains politikk lenge fremstod overfor tyskerne og også overfor Chamberlains opposisjon som appeasement, så er det klart at hans faktiske handlinger var av en helt annen art allerede fra 1937. Etter at han ble statsminister det året, satte han i gang opprustningen av det britiske forsvaret, fordi han mente det var viktig med et sterkt forsvar for å føre et effektivt diplomati. Chamberlains utenrikspolitikk hadde altså et helt annet ansikt utad enn hva de faktiske beslutningene skulle tilsi. Appeasement var et spill for galleriet ovenfor både Hitler og opposisjonen. Chamberlain har blitt oppfattet som svak i ettertid kanskje fordi han holdt kortene såpass tett til brystet.

¹⁰¹ Brev fra Generalkonsul Gainer til Sir.G. Ogilvie-Forbes, “Treatment of German Nationals in Germany”, 11.november 1938, CAB 106/302.

¹⁰²Cabinet meeting 55(38), “The Jewish problem”, 16.november 1938, CAB23/96.

Chamberlain var klartenkt, målrettet og handlekraftig. Han diskuterte aldri andre alternativer enn appeasement overfor Tyskland i sitt kabinett. Det ble heller aldri diskutert hvordan utenrikspolitikken skulle føres. Chamberlain bestemte retningen og han tok avgjørelsene. Dette er med på å avkrefte at han i stor grad ble påvirket av andre. Det kan også virke som om kabinettet var enig i den politiske retningen statsministeren førte landet i. Han ble heller aldri utfordret i sin stilling, selv om mange var uenige i avgjørelsene som ble tatt.

Chamberlain håpet riktignok på fred, men innså at Hitler ikke ville gi seg. Flere av kravene etter Versailles gjenstod, blant annet kravet om kolonier. Ut i fra hans handlinger er det plausibelt å hevde at han ikke hadde tro på "peace for our time". Det er vanskelig å tenke seg hvorfor Chamberlain ellers skulle ha endret sin politikk dersom han hadde tro på varig fred. Han begynte opprustningen allerede fra han kom til makten i 1937, men holdt en lav profil for ikke å provosere Hitler. Så fikk det heller være at opposisjonen kritiserte ham. Han satt uansett ganske trygt, fordi ingen utfordret stillingen hans direkte. Under Münchenforhandlingene og rett etter sa Chamberlain i klartekst at han gjorde en ting (appeasement), men perioden viser derimot noe annet. Britenes interesser var også en av grunnen til at Chamberlain ikke beskyttet Tsjekkoslovakia, siden de ikke hadde noen interesser der. Det viktigste for britisk utenrikspolitikk var å sikre egne interesser. Etter Krystallnatten sa Chamberlain i klartekst hva han gjorde fordi Hitlers handlinger demonstrerte veldig klart hva Hitler var villig til å gjøre. Chamberlain uttalte under Sudetenkrisen : "is it positively horrible to think that the fate of hundreds of millions depends on one man, and he is half mad?"¹⁰³

¹⁰³Keith Feiling, *Life of Neville Chamberlain*, London 1947, s.357.

4.0 Ambassadørenes syn på tysk politikk

I forrige kapittel ble det argumentert for at Chamberlain endret politikk etter München. I dette kapitlet blir det argumentert for at de britiske ambassadørene og generalkonsulene hadde betydning for den britiske utenrikspolitikken, men ikke var avgjørende for at Chamberlains politikk etter Münchenavtalen ble endret.

4.1 De britiske diplomatene

Et av de viktigste bidragene i synet på tyskerne kom gjennom ambassadørenes rapporter fra Berlin. Disse fikk derfor stor betydning for britenes handlinger og syn på tyskerne. I dette tidsrommet var det to diplomater som rapporterte fra Berlin. Den ene var Neville Henderson og den andre var Sir George Ogilvie-Forbes. 14. oktober var siste arbeidsdag for Henderson. Han måtte ta permisjon fra ambassadørstillingen for å få behandling for sykdom hjemme i London. Deretter tok George Ogilvie-Forbes over rapporteringen.

Rapportene fra Berlin var svært viktig for Chamberlain. Hovedargument i denne delen er at de to britiske diplomatene hadde ulikt syn på Hitler, hans politikk og ulik tilnærming til appeasement-politikken. Deretter vil jeg drøfte hvilke konsekvenser dette eventuelt fikk for britisk utenrikspolitikk.

4.1.1 Neville Henderson

Neville Henderson tiltrådte sin diplomatstilling i Berlin i april 1937.¹⁰⁴ Hendersons rapporter til det britiske utenriksdepartementet ga indikasjoner på synet han hadde på tyskerne og deres politikk. Før Sudetenkrisen rapporterte Henderson at ”the anchluss”¹⁰⁵ ikke nødvendigvis var en dårlig ting.¹⁰⁶ Dette var en forutsetning for appeasement-politikken og i tråd med hans tro på Chamberlains politikk. Henderson hadde i likhet stor tro på den britiske utenrikspolitikken.

Henderson hadde et fragmentert syn på de ulike nazi-lederne, han mente noen var moderate og andre ekstremister. Han hadde stor tillit til og sympati for Göring. Selv etter krigen brøt ut uttalte Henderson at Göring var ”by far the most sympathetic among the big nazi leaders” og at Henderson hadde ”real personal liking for him”. I Hendersons øyne var Hitler en psykopat og en visjonær, med et voldsomt sinn som handlet etter plutselige innfall.¹⁰⁷ Henderson trodde ikke Tyskland planla en militæraksjon sommeren 1938. Selv under Sudetenkrisen

¹⁰⁴ Craig Gordon og Gilbert Felix, *The Diplomats 1919-1939*, New Jersey 1953, s. 537.

¹⁰⁵ Betegnelse på Østerrikes tilslutning til Tyskland, gjennomført 13. mars 1938 av den nazistiske kansler Seyss-Inquart etter at tyske tropper hadde marsjert inn i landet.

¹⁰⁶ Keith Neilson, *Britain, Sovjet Russia and the collapse of the Versailles order 1919-1939*, Cambridge 2006 s. 216.

¹⁰⁷ Craig Gordon, Gilbert Felix, *The Diplomats 1919-1939*, New Jersey 1953, s.542-543.

trodde han ikke at Hitler planla ett angrep på Tsjekkoslovakia, og han uttalte at "Hitler's love for peace, dislike of dead Germans, and hesitation of risking his regime in a gambler's throw".¹⁰⁸ Han var godtroende ovenfor tyskerne, og det er rimelig å anta at han ikke trodde tyskerne kom til å gå til krig under Sudetenkrisen. Henderson uttrykte også at mye bra hadde skjedd i Tyskland etter at Hitler hadde kommet til makten. Dette positive synet er noe av det Henderson har blitt kritisert for i ettertid. Det har blitt hevdet at han ble farget av Görings propaganda. Her skal det også nevnes at Henderson aldri påpekte noe om propagandabruken i Tyskland, som på denne tiden var meget stor. Dette styrker også argumentet om at Henderson ble påvirket av tyskerne før München.

Etter Sudetenkrisen kan man skimte en endring i hans syn på Hitlers politikk. Henderson fortalte i et brev til Halifax at han var fornøyd med utfallet av Münchenavtalen og mente dette var den beste løsningen. For ham personlig hadde affæren vært intens uenelig og smertefull og sa samtidig at han ikke ville jobbe med tyskere igjen.¹⁰⁹ Han var derimot bekymret for det tyske folkets framtid, man visste aldri hva Hitler ville finne på:

As it is by keeping the peace, we have saved Hitler and his regime and I am still at Berlin. Perhaps both objectives can be attained by other means. You can move me from Berlin and the germans themselves can get rid of Hitler in spite of his success, the germans as a people are not grateful to Hitler but to Mr. Chamberlain and they regard with deep anxiety the man who brought them to the brink of the abyss and may do it again.¹¹⁰

Münchenavtalen hadde vært en påkjønning for Henderson. Det er rimelig å anta, ut fra kildene, at Hendersons syn på tyskerne endret seg. Etter München er det helt klart en mer negativ holdning til Hitler og hans regime. Det er rimelig å tro at krisen gjorde at Henderson fikk øynene opp for den truende politikken til Tyskland og Hitlers uforutsigbarhet gjorde ham utrygg. Dette kan også ha vært en av årsakene til at han ville bort fra Berlin.

Etter Münchenavtalen var Hendersons rapporter preget av den tysk-italienske alliansen og utviklingen av dette forholdet. Henderson fortalte at Hitler hadde uttalt at det tyske folk skulle takke Mussolini for at det forble fred, og at Mussolini og Italia var deres eneste allierte¹¹¹. Ett av de største problemene for britene i denne perioden, var at de to totalitære statene intensiverte samarbeidet. Hitler hadde også proklamert at han aldri ville glemme det

¹⁰⁸ Craig Gordon, Gilbert Felix, *The Diplomats 1919-1939*, New Jersey 1953, s.542.

¹⁰⁹ Brev fra Neville Henderson til Viscount Halifax 6.oktober 1938, FO 800/314.

¹¹⁰Brev fra Neville Henderson til Viscount Halifax 6.oktober 1938, FO 800/314.

¹¹¹Brev fra Neville Henderson til Viscount Halifax 10.oktober, FO 408/68.

Mussolini hadde gjort for Tyskland og at dersom en anledning bydde seg, ville Hitler ofre seg for Italia.¹¹² Dette var viktig for den britiske utenrikspolitikken. Henderson indikerte at dette forholdet eskalerte, og at dette kunne komme til å påvirke Storbritannias forhold med Tyskland og Italia. Dersom disse statenes samarbeid ble tettere, og var villige til å ofre seg for hverandre, ville Storbritannias sjanser for åpenhet og samtaler om nedrustning bli mindre. Både Henderson og Chamberlain fryktet dette, fordi det gjorde det vanskeligere å føre en tradisjonell appeasement-politikk. Britene hadde ikke råd til å gi etter for begge ønsker. Dessuten kunne en tilnærming til Italia bidra til bedre relasjoner med tyskerne. En annen konsekvens var at maktbalansen i Europa ble truet. Italia hadde vært med på å opprettholde balansen, da de ikke var allierte med Tyskland. Derfor var dette meget bekymringsverdig for britenes del.

Henderson fortsatte å ha troen på at appeasement-politikken var den beste måten man kunne tilnærme seg tyskerne. Han mente det var dumt å presse tyskerne, siden dette kunne føre til at tyskerne ble provoserte, og gi dem en unnskyldning til å gå til krig mot britene. Derfor var det best å beholde roen, og avvente.¹¹³ Hendersons rapporter viste også hvilket syn Hitler hadde på britene og deres politikk. Han fortalte om hvor stor forakt Hitler hadde for den britiske opposisjonen til appeasement-politikken som hadde oppstått i løpet av sommeren og høsten 1938. Hitler brukte alle mulige anledninger til å snakke stygt om den britiske opposisjonen, spesielt Winston Churchill, Alfred Duff Cooper og Anthony Eden, og hadde sågar uttalt at dersom Cooper og Eden kom til å ta over for Chamberlain i Storbritannia, ville de gå til krig mot Tyskland.¹¹⁴ Derimot sa Henderson at oppfatningen hos tyskerne generelt var at det var Chamberlain man skulle takke for at det forble fred i Europa, og at det tyske folk hadde stor sympati for Chamberlain.¹¹⁵ Dette gjorde det mulig for Henderson å fortsatt ha troen på appeasement-politikken, da Hitler var tilsynelatende samarbeidsvillig med den sittende regjeringen.

Argumentet om at Hendersons syn endret seg etter München styrkes når man ser på hans rapporter om den tyske opprustningen. Han var meget bekymret for det britiske forsvaret. Han hadde tro på appeasement-politikken, men mente britene var avhengig av et forsterket forsvar for å få politikken effektiv ovenfor tyskerne. 12. oktober beskrev Henderson hvor stort og sterkt det tyske flyvåpenet hadde blitt. Tyskland fortsatte å ruste opp etter München og

¹¹²Brev fra Neville Henderson til Viscount Halifax, 12.oktober, FO 408/68.

¹¹³Memorandum, Points made by Sir Neville Henderson, 20. oktober 1938, PREM 1/330.

¹¹⁴ Brev fra Neville Henderson til Viscount Halifax, 10.oktober, FO 408/68.

¹¹⁵ Brev fra Neville Henderson til Viscount Halifax, 12.oktober 1938, FO 408/68.

Henderson lurte på om dette var forstått i Storbritannia. Henderson så ikke vitsen i å kaste bort så mye penger på militæret i Tyskland, dersom det ikke skulle brukes. Dersom Storbritannia ikke gjorde noe, ville de ikke klare å forsvare seg, dersom Hitler ville bruke makt mot dem.¹¹⁶ Dette er en klar endring i Hendersons syn på Hitler og tysk opprustning. Her beskriver han viktigheten av et sterkt britisk militær, i tilfelle Hitler skulle gå til krig. Dette tyder på at Henderson ikke lenger har tro på at Hitler ville slå seg til ro etter München. Det er derfor rimelig å anta at Hendersons syn endret seg i løpet av perioden.

Henderson rapporterte ikke ting det ble synset om i Tyskland, som kunne vært viktig for det britiske utenriksdepartementet å vite om. Dette kan være en årsak til at rapportene til Henderson og Ogilvie-Forbes var av ulik karakter. Det kan derfor spekuleres i om Chamberlain hadde gitt ordre om dette til Henderson. En annen mulig forklaring kan være at Henderson ikke trodde på ryktene og det som ble sagt av andre enn nazistene. Muligens var han blitt påvirket av tyskerne, men dette blir bare spekulasjoner.

Henderson rapporterte generelt lite om tysk propagandabruk. Dette ser man spesielt godt i forhold til Ogilvie-Forbes sine rapporter, der tyskernes propaganda ofte er tema. Dette er nok en indikasjon på at Henderson ikke så propagandabruken på samme måte, eller som mange historikere har påpekt – at Henderson selv hadde blitt så fanget av den tyske propagandaen at han trodde på den.

4.1.2 Sir Georg Ogilvie-Forbes

I midten av oktober 1938 ble Henderson sykmeldt og Sir Georg Ogilvie-Forbes overtok ambassadørstillingen i mellomtiden. Han har vært en anonym politiker, og det er ikke mange som har skrevet om ham i sekundærlitteraturen.

Ogilvie-Forbes delte sine meninger med det britiske utenriksdepartementet og hans syn ble viktig i de britiske vurderingene som senere skulle tas. Noe av det første Ogilvie-Forbes rapporterte var et utdrag av Goebbels tale 21. oktober:” Dr. Goebbels spoke last nighth at Hamburg. His speech was as truculent and as cynical as usual....”¹¹⁷ Ogilvie-Forbes anså Goebbels som stridslysten, brutal og kynisk. Dette var ett av de første brevene Ogilvie-Forbes sendte til London etter at han tok over som diplomat. Han mislikte nazistene og deres politikk, og var skeptisk til deres form for maktbruk.

¹¹⁶ Brev fra Neville Henderson til Viscount Halifax, 12.oktober 1938, FO 800/314.

¹¹⁷Brev fra Sir.G.Ogilvie-Forbes til Viscount Halifax 22.oktober 1938, FO 406/68.

Ogilvie-Forbes korrespondanse sier mye om tysk propagandabruk i Tyskland. Han var opptatt av å få frem hvordan dette påvirket det tyske folk, samt forholdet til Storbritannia. Alle utenlandske aviser og radiokanaler ble forbudt i Tyskland. I samme tale sa Goebbels at de som leste utenlandske aviser ikke måtte tro på det som stod der, på grunn av at resten av verden var i mot dem.¹¹⁸ Ogilvie-Forbes sa at dersom det tyske folk skulle få en idé om at Storbritannia ikke hadde onde hensikter, ville det bli pinlig for Hitler. Hitler brukte mye tid og energi på å få det tyske folk til å tro at Storbritannia var hovedfienden, sammen med USA. Ogilvie-Forbes sa at dersom Hitler brukte propaganda mot britene, måtte britene bruke propaganda mot ham. Dette spesielt med tanke på opprustning.¹¹⁹ Ambassadøren la vekt på at Hitler gjorde det han kunne for å få det tyske folket til å tro at Chamberlain var hovedfienden. Dersom Chamberlain klarte å avsløre Hitler, ville det tyske folk svikte sin leder, miste tiltroen og Hitlers makt ville være truet. Den eneste muligheten britene hadde var å få det tyske folk til å få troen på at nazistene var de som var stridslystne. Derfor mente Ogilvie-Forbes det var essensielt av Chamberlain brukte samme propaganda i mot Hitler, som Hitler brukte mot ham. Dette var en helt annen tilnærming til Hitler enn det Henderson hadde. Henderson var redd for å provosere Hitler. Ogilvie-Forbes ville utfordre Hitler på det Hitler var best på. Derfor kan man si at Ogilvie-Forbes tilnærming til Hitler var mer offensiv enn sin forgjenger.

Ogilvie-Forbes hadde ikke samme tro på appeasement som Henderson, og sendte rapporter som vitnet om at Hitler ikke var redd for å bruke makt for å oppnå det han ville. I Tyskland hadde folk spurt om hva som hadde hendt dersom Chamberlain ikke hadde kommet og det ikke hadde blitt noe Münchenavtale. Göbbels hadde svart at Münchenkonferansen hadde blitt holdt fordi de vestlige maktene hadde innsett at dersom problemet ikke ble løst fredelig, ville det bli løst med makt.¹²⁰ I Tyskland var folk glade for at freden ble bevart. Men de tyske styresmaktene gjorde alt de kunne for å gjøre Storbritannia til fiende, og ikke de som reddet dem. Det var kjent at det tyske folk hadde fått et bedre forhold til Chamberlain etter Münchenavtalen. Hitler derimot, gjorde alt i sin makt for å få det tyske folk på troen til at Storbritannia var hovedfienden.

Den tyske opprustningen var et gjennomgående tema i rapportene fra Berlin høsten 1938. Ogilvie-Forbes var også bekymret for den massive tyske opprustningen som ikke så ut til å

¹¹⁸Brev fra Sir.G.Ogilvie-Forbes til Viscount Halifax 22.oktober 1938, FO 406/68.

¹¹⁹Brev fra Sir.G.Ogilvie-Forbes til Viscount Halifax 7.november 1938, FO 406/68.

¹²⁰ Brev fra Sir.G.Ogilvie-Forbes til Viscount Halifax 22.oktober 1938, FO 406/68.

avta. 7. november holder Hitler en tale der han gikk gjennom hva partiet hadde oppnådd samt utviklingen av det tyske forsvaret. Hitler sa:

As a peacelover, I have made every effort to create for the German people those weapons and defenses which are calculated to convince others as well of the advantages of peace. There are people who accuse the hedgehog has ever attacked anybody unless it was threatened itself. People should not tread on our toes. We only want quiet, the opportunity to work and essential rights for our people, a right which others claim for themselves.¹²¹

Hitler begrunnet sin opprusting for det tyske folk med at de måtte kunne forsvare seg selv. Ogilvie-Forbes delte sin bekymring med Henderson, og de var begge enige om at det britiske forsvaret måtte ruste opp for å kunne ha noe å stille opp med.

Ogilvie-Forbes delte Colonel Mason-MacFarlane¹²² sitt syn på Hitlers ekspansive ønsker etter 21. mai, og var sikker på at Hitler ville ha gått til krig dersom han ikke fikk det han ville under Sudetenkrisen. Etter ”anschluss” organiserte tyskerne militæret sitt bedre, da de så hva som ikke fungerte. Etter dette ble forsvaret forbedret og alle arbeidsledige ble satt i arbeid for å ruste opp det tyske forsvaret. Det tyske militæret var klare til å gå til krig september 1938. Mason-MacFarlane hentydet at ikke alle i det tyske militæret ønsket en storkrig, men at de som satt øverst i militæret ikke hadde noe de skulle sagt. De ekstremistiske lederne, Ribbentrop, Göbbels og Himmler argumenterte for krig. Om Hitler hadde gått til krig, ville det tyske folk ha fulgt ham.¹²³ Dette var en bekymring Ogilvie-Forbes delte med Mason-MacFarlane. Dette viser hvordan Ogilvie-Forbes var bekymret over hva Hitlers militær kunne utrette. Hitler brukte store ressurser på propaganda, og Hitler hadde skapt en illustrasjon om Storbritannia var hovedfienden, og at krig var måten tyskerne kunne få tilbake det som i utgangspunktet var deres. Ettersom de tyske militærene hadde sagt at folket ville følge Hitler om han gikk til krig over Sudeten, tydet dette på at Hitler kunne gjøre hva han ville. Dette indikerer at Ogilvie-Forbes fryktet Hitler og hans neste trekk.

En annen indikasjon på at Ogilvie-Forbes ikke hadde tro på at tyskerne ville holde det de lovte under München vises gjennom hans bekymringer for selvstendigheten til flere østeuropeiske stater.¹²⁴ Samtidig delte han sin bekymring for Ungarn og hva som kunne skje der. Det hadde vært rykter i Italia om at Ungarn skulle ta over deler av Tsjekkoslovakia.¹²⁵

¹²¹ Brev fra Sir.G.Ogilvie-Forbes til Viscount Halifax, 7.november 1938, FO 406/68.

¹²² Britisk militær i British Military Attachè, hadde spesialkunnskap om det tyske militæret.

¹²³ Brev fra Sir.G.Ogilvie-Forbes til Viscount Halifax, 26.oktober 1938, FO 406/68.

¹²⁴ Rutenia er et navn som brukes om deler av Øst-Europa som var befolket av østslaviske folk.

¹²⁵ Brev fra Sir.G.Ogilvie-Forbes til Viscount Halifax, 26.oktober 1938, FO 406/68.

Hitler ekspanderte både økonomisk og politisk i mellom- og Øst-Europa. Selv om Hitler hadde lovet at Tsjekkoslovakia skulle være fritt under Münchenavtalen, var det flere indikasjoner på at Hitler ikke hadde holdt det han lovet. Ogilvie-Forbes fikk etter hvert bekreftet sine bekymringer og advarte det britiske kabinettet.

Dagen før Krystallnatten sendte Ogilvie-Forbes en oppdatering fra Berlin om situasjonen der. Han tok for seg hva han trodde var Hitlers neste trekk og hvilke muligheter Hitler hadde.

I think that the rumors current about a general deal with Poland can be ascribed- (1) To German elation at recent successes. (2) Possibly to Polish nervousness and a natural desire to compound with the Mammon of Iniquity. This I mention subject to correction from His Majesty's Ambassador in Warsaw.(3) To the fact that certain Nazi personalities are thinking out loud. ¹²⁶

Her får Ogilvie-Forbes fram sin bekymring angående statene i Øst-Europa, blant annet Polen. Han begrunner sin bekymring med rykter, og at noen tyske politikere avslører Hitlers planer. Dette er et viktig funn da det viser hvordan Ogilvie-Forbes forteller om sine bekymringer til utenriksdepartementet. Selv om han ikke hadde noen spesifikke bevis for å tro dette, sa han at tyske politikere snakket uten å tenke seg om og at man måtte ta det de sa på alvor. Samtidig sa han at Hitlers neste trekk var utforutsigbare og ingen visste hva hans mål var.

We may indeed wake up one morning to hear that Danzig has joined the Reich and that the minorities problem solved against a promise future satisfaction, but a speedy settlement of all German-Polish questions in a manner permanently acceptable to the national pride and the political and economic interest of both parties would seem to be a miracle of which not even Hitler is capable. ¹²⁷

Hitler var en mann det var vanskelig å stole på, man visste aldri hva Hitler kom til å gjøre i neste trekk. Derfor måtte man være forberedt på alt. Ogilvie-Forbes stolte ikke på tyskerne, likte dem ikke og var bekymret for hva framtiden ville bringe.

Tyskernes behandling av jødene var et stort problem og ingen visste hva som kom til å skje med dem. Hitler hadde tidlig uttalt at det var kun en rase, den ariske. Ogilvie-Forbes rapporterer om folk som har blitt sendt i konsentrasjonsleirer sommeren 1938 og har kommet ut derifra. De hadde fortalt hvordan de ble behandlet og hva de gjorde i konsentrasjonsleirene.

¹²⁶ Brev fra Sir.G.Ogilvie-Forbes til Viscount Halifax, 9.november 1938, FO 406/68.

¹²⁷ Brev fra Sir.G.Ogilvie-Forbes til Viscount Halifax, 9.november 1938, FO 406/68.

¹²⁸ 9. november rapporterte Ogilvie-Forbes om jødeproblematikken i Tyskland og Polen, og lurte på om det kom til å skje et bytte i befolkning mellom Polen og Tyskland. Ogilvie-Forbes konkluderte med at dette ikke kom til å skje i nærmeste framtid.¹²⁹

Natt til 10. november, kom et brutalt angrep mot den jødiske befolkningen i Berlin. Dette skjedde også i Wien. Butikker ble ødelagt og jøder ble mishandlet og fengslet. Rapporter fra både Ogilvie-Forbes og generalkonsul Consul-general Gainer ble sendt til London. Disse anti-jødiske demonstrasjonene var bare begynnelsen. Ogilvie-Forbes uttalte at:” I can find no words strong enough in condemnation of the disgusting treatment of innocent people and the civilized world is faced with [the] appalling sight of 500,000 people about to rot away in starvation.”¹³⁰ I ettertid har denne natten blitt kalt Krystallnatten.

4.3 Ambassadører og generalkonsuler rundt om i Europa

Det var ikke bare den britiske ambassaden som var viktig i denne perioden. Det britiske utenriksdepartementet fikk mye informasjon fra Wien, München, Roma, Praha og Paris som var viktige for å følge utviklingen i Europa. Mellom 25. september og 20. oktober har FO-filene blitt fjernet både i korrespondansen mellom ambassadene i Roma-London og Paris-London. Mest sannsynlig finnes de ett annet sted, men ikke i de FO-filene jeg har hatt tilgang til. Jeg vil tro det var korrespondanse mellom ambassadene og det britiske utenriksdepartementet i denne perioden, men av en eller annen grunn er filene tatt ut med vilje. Hvorfor dette er tilfellet kan man spekulere på, trolig står det ting der som ikke skal eller skulle frem i offentligheten.

I Østerrike var det tydelig at tyskerne hadde overtatt styringen. Generalkonsul Gainer i Wien fortalte om situasjonen etter Münchenavtalen. Folk i Wien ble nedlesset med tysk propaganda, og folk hadde liten tro på Chamberlain. Samtidig begynte det å demre for folk at Hitler ikke bare hadde gode hensikter. Gainer sa at den eneste måten de tysk-britiske relasjonene kunne bedres på, var at spørsmålet om kolonier ble løst, og den eneste måten dette kunne skje på var ved at britene ga etter for Hitlers krav. Han sa også at den generelle situasjonen var rolig i Østerrike. Østerrikerne hadde hatt en hard kamp. De var bekymret, selv om de hadde en motvillig beundring for Hitler. Ingenting var umulig å oppnå for ham.¹³¹

¹²⁸Historical section offices of the Cabinet, “Treatment of German Nationals in Germany”, 1938-1939, CAB 106/302.

¹²⁹ Brev fra Sir.G.Ogilvie-Forbes til Viscount Halifax, 9.november 1938, FO 406/68.

¹³⁰Peter Neville, *Appeasing Hitler : the diplomacy of Sir Neville Henderson 1937-39*, Basingstoke 1999, s.126.

¹³¹ Brev fra Generalkonsul Gainer til Neville Henderson, 6.oktober 1938, FO 408/68.

Det var stor bekymring for Hitler neste trekk. Østerrike hadde blitt innlemmet i Tyskland et halvt år før München. Det store spørsmålet var når Hitler kom til å kreve kolonier. Britene var bekymret for dette. Britenes hovedinteresser var å sikre egne landegrenser og sine kolonier. De ville derfor aldri gå med på å gi i fra seg noe til Tyskland. Derfor er det sannsynlig at britene ble bekymret for oppfatningen Gainer hadde angående Hitler.

Det kom bekymringsmeldinger fra München om tyskernes framgang. Generalkonsul Carvell fortalte at Münchenavtalen førte til at det tyske folk hadde begynt å tvile på Hitlers hensikter og Chamberlain hadde blitt en realitet for det tyske folk. Carvell sa at avtalen var et mirakel. Han sa at den eneste muligheten for "peace in our time" var dersom det ble drastiske modifikasjoner i politikken til nazi-partiet. Men siden politikken hadde lyktes så godt, ville nok ikke Hitlers tilhengere forlate partiet nå.¹³² Dette var bekymringsverdig. Muligens visste allerede Chamberlain dette. Dersom freden skulle bli bevart, måtte Hitler endre sin utenrikspolitikk. Så lenge tyskerne ikke hadde fredelige hensikter, kom det alltid til å være en fare for krig. Dette visste trolig Chamberlain. Han var klar over tysk propagandabruk mot befolkningen, og det var derfor vanskelig for Chamberlain å påvirke den tyske befolkningen i noen grad.

Et viktig bidrag var korrespondansen mellom Roma og London. Den britiske ambassadøren i Roma i denne perioden var James Eric Drummond. Han rapporterte at forholdet mellom Tyskland og Italia ble styrket gjennom denne perioden. Samtidig ble det rapportert om at folket i Italia ikke var på samme bølgelengde som statsminister Benito Mussolini. Kongen i Italia hadde aldri vært villig til Roma-Berlin akselen. Selv om Kongen og folket ikke ønsket en allianse med Nazi-Tyskland, var det lite de kunne gjøre.¹³³ Storbritannia jobbet på spreng både før og etter Münchenavtalen for å få til en avtale med Italia. Mussolini hadde mye makt i Italia, samtidig som han hadde den mest ekspanderende makten i Europa som nærmeste alliert. Det ble viktig for Storbritannia å jobbe mot en avtale med Italia. Det er plausibelt å tro at Chamberlain så det som viktig at britene hadde et godt forhold til Italia. Dersom de klarte å få til en ikke-angrepsavtale med Italia, kunne dette bidra til et dårligere forhold mellom Italia og Tyskland. Chamberlain var bekymret for at forholdet mellom Italia og Tyskland skulle styrkes, siden det skapte problemer for både britene og resten av Europa.

¹³² Brev fra General-konsul Carvell til Neville Henderson, 11. oktober 1938, FO 408/68.

¹³³ Brev fra Eric Drummond til Viscount Halifax, 14. oktober 1938, FO 800/318.

Basil Cochrain Newton var britisk diplomat plassert i Praha. Han rapporterte blant annet om et møte mellom den tsjekkosllovakiske utenriksministeren og Hitler. I løpet av samtalen hadde Hitler sagt at Tyskland allerede hadde det sterkeste militæret i verden, men at han ikke ville hvile, men fortsette å gjøre Tyskland enda mye sterkere.¹³⁴ Dette var en av mange bekymringsmeldinger om tysk opprustning denne høsten. Britenes forsvar var for svakt til å stå i mot tyskerne, dette var også en av årsakene til at Chamberlain valgte og ikke gå til krig under Sudetenkrisen. Uttalelsen til Hitler ga også en indikasjon på at han ikke kom til å gi seg før alle hans krav var oppfylt. Dette kan ha vært en av årsakene til at britene justerte sin opprustning etter München. Siden Hitler ikke kom til å gi seg, måtte britene gjøre det de kunne for å forberede seg på krig.

Erik Phipps var den britiske ambassadør plassert i Paris i denne perioden. Korrespondansen mellom Paris og London var av stor viktighet. Frankrike hadde ikke gitt Tsjekkoslovakia garanti, selv om de var allierte. Den britiske ambassadøren i Paris hadde fått beskjed om å få franskmennene til å forstå alvoret i situasjonen og at de måtte ruste opp slik at de kunne forsvare seg, dersom Tyskland skulle gå til krig. Britene var bekymret for den franske økonomien og for deres kapasitet til å ruste opp. Phipps på sin side var ikke bekymret for fransmennenes vilje til å kjempe, dersom det skulle bryte ut krig. ”Meanwhile I can assure you that I do not see any prospect of France turning so defeatist as to abandon the necessary defences for the safety of metropolitan France. I am convinced, moreover, that the French would fight like tigers to maintain their independence.”¹³⁵

Den franske ambassadøren rapporterte også om at det fremdeles var mulig å få til en avtale med Tyskland. Den britiske ambassadøren hadde hatt middag med den avgåtte franske diplomaten i Berlin, André Franconi-Pocet. Franconi-Poncet. Han følte at Frankrike og Italia hadde to-tre måneder til å finne en generell løsning eller avtale med Berlin og Roma: ”We must keep the ball rolling, diplomatically in the first instance and then by means of some big meeting. His impression is that Hitler really wants to reach a general settlement.”¹³⁶ Det er oppsiktsvekkende at den franske ambassadøren trodde Hitler ville inngå en avtale. Det er også blitt sagt at Franconi-Pocet var den best informerte ambassadøren i Berlin.¹³⁷ Det er vanskelig å vite hvorfor Franconi-Poncet trodde Hitler ville komme til enighet med britene. Hvordan dette ble tolket i det britiske utenriksdepartementet er vanskelig å si.

¹³⁴ Brev fra Mr. Newton til Viscount Halifax, 18. oktober, FO 408/68.

¹³⁵ Brev fra Erik Phipps til Viscount Halifax, 7. november 1938, FO 800/311.

¹³⁶ Brev fra Erik Phipps til Viscount Halifax, 31. oktober 1938, FO 800/311.

¹³⁷ Shirer William L, *The Rise and Fall of The Third Reich – A History of Nazi Germany*, New York 1959, s.290.

4.3 Konsekvenser for britisk utenrikspolitikk

Ambassadørenes rapporter var viktige for den britiske utenrikspolitikken. En diplomats viktigste oppgave var å fremme britiske interesser i det landet man var stasjonert i, samt bidra til gode relasjoner mellom Storbritannia og andre land. Det britiske utenriksdepartementet var derfor avhengig av god korrespondanse mellom de europeiske ambassadene og Storbritannia. I hvor stor grad Chamberlain ble påvirket av rapportene er vanskelig å si. Det er rimelig å anta at ambassadørenes rapporter hadde stor betydning for Chamberlain, da han skulle ta beslutninger i utenrikspolitikken. Samtidig var ikke ambassadørenes påvirkning avgjørende for endringen som skjedde etter München. Chamberlain ville aldri komme i en slik situasjon som München igjen. Han var bestemt i sin politikk, og var ikke lett å påvirke og visste hva Hitler var kapabel til. Spesielt viktige var rapportene fra og om tysk opprustning og ekspansjon i Øst-Europa. Da britene mottok rapporter på rapporter om stor tysk opprustning må dette ha ført til økt bekymring, selv hos Chamberlain. Det er derfor grunn til å tro at den britiske utenrikspolitikken ble påvirket av rapportene.

Det har i tidligere sekundærlitteratur blitt hevdet at de enkelte diplomatene spilte en avgjørende rolle for Chamberlains politikk.¹³⁸ Ut i fra mine kilder og min tolkning av disse, er det ingen grunn til å påstå dette. Alle ambassadørene rapporterte om de viktigste hendelsene, og selv Henderson, som har blitt anklaget for å være nazi-vennlig, var reelt bekymret for den tyske opprustningen. Man kan ut i fra hans rapporter se en endring i hans syn på tyskerne etter München. Han var bekymret for tyskernes hensikter, og mente britene måtte ruste opp sitt eget forsvar. Dette er en klar indikasjon på at også Henderson gikk bort fra en tradisjonell appeasement-politikk. Ut i fra kildene har jeg ingen belegg for å si at Henderson påvirket Chamberlain til å ha et fortuklet syn på tyskerne. Derfor er det heller ingen grunn til å tro at han rapporterte feilaktig informasjon til det britiske utenriksdepartementet. Henderson skrev i sine memoarer at han hadde fått et hemmelig oppdrag fra Chamberlain da han ble ansatt våren 1937.¹³⁹ Hva dette oppdraget handlet om, står det ingen ting om. Og om dette faktisk var tilfelle kan man spekulere i. Men det er klart at Henderson hadde en annen tilnærming til tyskerne enn mange andre diplomater ville hatt. Før Henderson ble sendt til Berlin, var han kjent for å være flink til å jobbe med vanskelige personligheter.¹⁴⁰ Derfor er det rimelig å tro at

¹³⁸ Bruce Strang, "Two unequal tempers: Sir Georg Ogilvie-Forbes, Sir Nevile Henderson, and British foreign policy 1938-39", *Diplomacy and statecraft*, Vol.5(1994), s. 130-131.

¹³⁹ Keith Neilson, *Britain, Soviet Russia and the collapse of the Versailles order 1919-1939*, Cambridge 2006, s.215.

¹⁴⁰ Neilson Keith, *Britain, Soviet Russia and the collapse of the Versailles order 1919-1939*, Cambridge 2006, s.215.

Chamberlain mente han passet godt til jobben i Berlin. Dette kan også ha vært årsaken til at Henderson var tyskvennlig.

5.0 Indre press på appeasement-politikken

I denne perioden var det mange som hadde meninger om hvordan den britiske utenrikspolitikken burde se ut. Alle var ikke enige i den appeasement-politikken som det så ut til at Chamberlain førte. Chamberlain fikk mange advarsler om Hitler etter München, både i Storbritannia og utenfra. I dette kapitlet blir det argumentert for at den britiske utenrikspolitikken ble utsatt for et stort press. Det oppstod indre uenigheter i kabinettet, som førte til at flere sa opp jobben sin. Chamberlain hadde bestemt seg for hvilken linje han skulle ta allerede i 1937. Derfor var det vanskelig for noen andre å påvirke ham. I dette kapitlet vil det derfor bli diskutert i hvor stor grad han ble påvirket av sitt eget kabinett og opposisjonen til appeasement-politikken.

Chamberlain hadde mye makt, og hans meninger var de som telte mest. I kabinettet våren 1938 ble det ofte presset på om å ruste opp det britiske militæret i full skala, men Chamberlain var redd for at den økonomiske byrden ble for tungt og rustet derfor ikke opp i full skala, selv ikke etter München. Det var ikke bare innad i kabinettet det var uenighet i hans politikk og syn på Chamberlains posisjon: også i det konservative partiet var det ulike syn på Hitler og bruken av appeasement-politikken.

Motstanderne av Chamberlain og appeasement fikk økt oppmerksomhet og støtte etter Münchenavtalen. De var uenige i Chamberlains håndtering av Sudetenkrisen, og mente at Tsjekkoslovakia burde fått britisk garanti. De stolte ikke på at Hitler ville holde det han hadde lovet. Flere begynte å tro at Hitler ikke kom til å nøye seg med Sudeten, og at man måtte ruste opp forsvaret og stå i mot Hitlers krav. Winston Churchill, Anthony Eden og Alfred Duff Cooper var tre politikere som ble viktige i motstanden mot appeasement-politikk. Hitler selv ble bekymret for deres verbale angrep mot ham, og brukte dette som påskudd for å ruste opp det tyske militæret ytterligere. Den dagen Chamberlain gikk av makten, ville det bryte ut krig, uttalte Hitler.¹⁴¹

5.1 Kabinettet

Som tidligere nevnt hadde Chamberlain en liten kjerne med politikere han stolte på. Samme dag som Hitler og Chamberlain hadde signert fredsavtalen, 30. september, møtte Chamberlain kabinettet sitt for å diskutere det som hadde skjedd den siste tiden. Finansministeren Sir John Simon åpnet med å vise sin beundring, på vegne av hele kabinettet, for innsatsen Chamberlain hadde lagt ned og hva han har oppnådd. Chamberlain takket for dette og følte seg sikker på at

¹⁴¹ Brev fra Neville Henderson til Viscount Halifax, 9. oktober 1938, FO 408/68.

krisen nå var over. ¹⁴²Folk var glade for at freden var bevart. Storbritannia hadde vært på randen til krig, og derfor var folk svært lettet over at Chamberlain hadde klart å unngå en ny stor krig. Denne oppfatningen ble også delt av de fleste i kabinettet.

Alfred Duff Cooper var marineminister fra 1937-38. ¹⁴³ Han var en av flere som var uenig i politikken som hadde blitt ført av den britiske statsministeren under Sudetenkrisen. 1.oktober skrev han til Chamberlain:

My dear Prime Minister

It is extremely painful to me in the moment of your great triumph to be obliged to strike a discordant note. For reasons with which you are acquainted and which I purpose to explain in the House of Commons in due course, I profoundly distrust the Foreign Policy which the present Government is pursuing and seems likely to pursue. Feeling as I do I have considered that I should offer you my resignation. I do so with profound regret because I have been so proud to hold my present office, the one I envied beyond all others in the state, and I have been so grateful to you for having placed such confidence in me and for having shown me such invariable kindness and patient.

Yours very sincerely

Duff Cooper¹⁴⁴

Duff Cooper ville gjøre det klart for Hitler at det ville bli krig i Europa dersom Hitler angrep Tsjekkoslovakia. Dette var ikke i tråd med den britiske statsministerens politikk. Duff Cooper mente en aggressiv tilnærming til Hitler måtte til og at britene måtte ofre seg for Tsjekkoslovakia. Chamberlain valgte å gjøre det motsatte. Trolig hadde ikke Duff Coopers avskjed stor betydning for Chamberlains politikk. Ingen andre i kabinettet sa opp sin stilling etter München. Duff Cooper ble med i motstandsgruppen til Anthony Eden etter sin oppsigelse, denne gruppen ble kjent som Eden-gruppen eller anti-appeasers. ¹⁴⁵

Handelsminister Oliver Stanley advarte Chamberlain 3.oktober om Hitlers skumle hensikter. Stanley selv hadde ikke tro på Münchenavtalen, så lenge Hitler ikke viste tegn til fredelige intensjoner.

I am afraid I remain profoundly skeptical of Nazi promises and shall do so until I see peaceful words accompanied by pacific deeds. I therefore can only regard the present situation not as "peace in our time" but as an uneasy truce, which can only be

¹⁴² Cabinet Meeting 47 (38), "Munich Conference", 30.september 1938, CAB 23-95.

¹⁴³ John Charmley, *Duff Cooper*, London 1987, s.102-103.

¹⁴⁴ John Charmley, *Duff Cooper*, London 1987, s.126.

¹⁴⁵ John Charmley, *Duff Cooper*, London 1987, s.132-133.

converted into a lasting peace if the interval is used drastically and energetically for the increase of our power.¹⁴⁶

Stanley var forberedt på, og kom til å ta sin del i å forsvare Münchenavtalen, men han advarte også om at, på grunn av hans mistro til Nazi-Tyskland, samt den offentlige atmosfæren, følte han seg forpliktet til å uttrykke sin skepsis overfor Nazi-Tyskland og deres politikk. Han sa også at han visste hvor urettferdig og pinlig dette ville være for Chamberlain og resten av kollegene, dersom han gikk ut offentlig og viste sin mistillit til Münchenavtalen. Han åpnet derfor for å ha et eget møte med Chamberlain i nærmeste fremtid.¹⁴⁷ Dette viser at ikke alle i kabinettet var enige i Chamberlains tro på ”peace for our time”. Stanley sendte dette brevet privat isteden for å ta det opp i kabinettet. Han valgte derimot å beholde sin stilling, i motsetning til Duff Cooper.

Etter Münchenavtalen var Stanley en av de ivrigste til å presse på for økt opprustning av det britiske forsvaret. Stanley var ikke den eneste i det gjenværende kabinettet som var skeptisk til den politikken Chamberlain førte ovenfor tyskerne. Opprustning av det britiske forsvaret var det temaet som ble tatt opp på hvert eneste kabinettmøte etter Münchenavtalen. Dette tyder på at flere i kabinettet ønsket å sette opp farten på den britiske opprustningen. Sir Thomas Inskip, forsvarsministeren, var forkjemper for opprustning etter München og startet ofte diskusjoner i kabinettet. Krigsminister, Leslie Hore-Belisha, var også ivrig etter å øke forsvarsbudsjettet. Halifax’, en av Chamberlains nærmeste, støttet ofte disse forlagene og var for opprustning.¹⁴⁸

Etter München uttalte Halifax at:

One of the principal lessons of these events is that diplomacy of any nation can only be commensurate with its strength, and if we desire this country to exercise its full influence in world affairs, the first thing we have to do is to ensure that it is in all ways fully and rapidly equipped to do so.¹⁴⁹

Halifax vektla også nødvendigheten av å få til en avtale med Tyskland. “The position, as I see it, is rather as followed: there can be no assured peace in Europe unless genuine agreement can be reached between Germany, Great Britain and France.”¹⁵⁰ Dette tyder på at Halifax ikke så på Münchenavtalen som en fredsavtale. Halifax var videre enig i nødvendigheten at et

¹⁴⁶Brev fra Oliver Stanley til Neville Chamberlain, 3.oktober 1938, PREM1/226A.

¹⁴⁷ Brev fra Oliver Stanley til Neville Chamberlain, 3.oktober 1938, PREM1/226A.

¹⁴⁸ Cabinet Meeting 50 (38), “Defense preparations,” 26.oktober 1938, CAB 23-96.

¹⁴⁹ Andrew Roberts, *The Holy Fox- The Life of Lord Halifax*, London 1991, s. 124.

¹⁵⁰ Brev fra Viscount Halifax til Erik Phipps, 1.november 1938, FO 800/311.

sterkt fransk forsvar. Dette var i tråd med Chamberlains syn, fordi også han hadde sagt at et sterkt forsvar var viktig for å føre det diplomatiet de ønsket. Halifax uttalelser er derfor i samsvar med Chamberlain sine. Det er sannsynlig å tro at disse hadde diskutert hvordan politikken skulle utformes etter München.

Muligens var det også mange flere som ikke hadde troen på appeasement innad i kabinettet, men det er vanskelig å vite, siden de sjelden sa i mot Chamberlain under kabinettmøtene. Dette blir derfor kun spekulasjoner.

5.2 Motstanderne

I løpet av høsten 1938 var det mange som endret synet på både tysk utenrikspolitikk, Hitler og Chamberlain. Den britiske statsministeren hadde returnert fra München som en helt, men mange hadde blitt skeptisk til hans politikk ovenfor tyskerne og dette gjaldt både blant politikere og folket. For å forstå kompleksiteten i det britiske synet på tysk utenrikspolitikk er det viktig å få med alle sider. Motstanderne til Chamberlains politikk vokste, og fikk etter hvert større tilslutning både blant politikere og hos det britiske folket. Hvor stor påvirkning opposisjonen hadde på Chamberlains politikk må derfor diskuteres.

Chamberlain tilhørte det konservative partiet i Storbritannia, i likhet med Anthony Eden og Alfred Duff Cooper. Eden og Cooper hadde, som tidligere nevnt, sagt opp sine stillinger i kabinettet på grunn av uenigheter rundt Chamberlains utenrikspolitikk. Eden fortalte i sine memoarer hvordan en gruppe politikere begynte å samles sommeren 1938 for å diskutere de truende internasjonale farene, og hvordan goodwill og kompromiss ikke førte noen vei.¹⁵¹

Innad i partiet oppstod det i løpet av sommeren 1938 uenigheter i hvordan man skulle forholde seg til tyskerne. De som ikke var enige med kabinettet og Chamberlains appeasement-politikk begynte å møtes regelmessig for å diskutere hvordan man skulle beholde Storbritannias posisjon og hvordan Europas maktbalanse hadde endret seg etter at Tyskland hadde rustet opp. En av forkjemperne i denne gruppen var Anthony Eden. Denne gruppen av politikere var en blanding av konservative medlemmer i parlamentet som diskuterte hvilke avgjørelser som burde tas. De fikk etter hvert større betydning og innflytelse.

¹⁵²

Hvor mye dette påvirket statsministeren kan diskuteres. Selv om gruppen med motstandere vokste, truet de aldri Chamberlains posisjon. Eden Uttalte at :”This later period of Munich

¹⁵¹ The Memoirs of Anthony Eden – *The Reckoning*, Boston 1965, s.37.

¹⁵² The Memoirs of Anthony Eden – *The Reckoning*, Boston 1965, s.37.

was in some way more disagreeable because the tension were within our party.¹⁵³ Situasjonen i Storbritannia var presset og det hjalp ikke på at de konservative ikke klarte å være enige om hvilken politikk som skulle være gjeldende. Det er rimelig å anta at Chamberlain følte på presset utenfra. Samtidig endret han politikk etter München. Om dette var på grunn av opposisjonen til politikken er lite trolig. Den britiske statsministeren hadde et klart mål, å unngå krig. Dersom han skulle føye seg etter opposisjonen, hadde sannsynligheten for krig i 1938 økt betraktelig.

Om Münchenavtalen og Tsjekkoslovakias skjebne uttalte Eden at:

It does not seem to me that it is so important to consider whether we should praise or blame those proposals, as it is to examine what the conditions were that caused the British government to such proposals on a friendly nation, and to consider once more what steps we are to take now to see that we do not have to play so unpleasing a role again.

Han prøvde å:

put myself in the position of a German jew or a German social democrat in those areas, knowing that, by the 10th of October, German troops would enter. Even though there might remain with me a power to opt later, I feel that I would rather make assurance doubly sure....What is happening today is something like a panic flight of these unhappy people from a rule which they dread.¹⁵⁴

Eden var bekymret for hva som skulle skje med Tsjekkoslovakia etter at tyskerne hadde tatt over Sudetenområdet. Han var ikke redd for å si hva han mente om Hitler og hans regime. Dette gjorde at Hitler langet ut mot flere britiske politikere, blant annet Anthony Eden, Duff Cooper og Winston Churchill.¹⁵⁵ På grunn av disse uttalelsene, fikk Hitler nok et argument til å ruste opp. Hitler brukte Churchills offensive politikk som propaganda mot Storbritannia. Dette skapte etter hvert problemer for Chamberlain. Han måtte overbevise Hitler om at Storbritannia ikke mente å bruke sin militære styrke mot dem, selv om de rustet opp. Hitler måtte overbevises om at forsvaret kun skulle brukes dersom Storbritannia ble angrepet. Chamberlain balanserte mellom tradisjonell appeasement-politikk utad, men realiteten var en helt annen. Dette farlige dobbeltspillet med å holde Hitler i sjakk var for å få Hitler til å tro at Storbritannia ikke kom til å føre en aggressiv politikk overfor Tyskland.

¹⁵³ The Memoirs of Anthony Eden – *The Reckoning*, Boston 1965, s.38.

¹⁵⁴ The Memoirs of Anthony Eden – *The Reckoning*, Boston 1965, s. 39-40.

¹⁵⁵ Brev fra Neville Henderson til Viscount Halifax, 9.oktober 1938, FO 408/68.

Winston Churchill, som også tilhørte det konservative partiet, mente man måtte begynne å stille krav til Hitler. Han var den politiker som var mest aktiv i å uttale seg negativt om Chamberlain, appeasement-politikken og Hitler.

Churchill mente man måtte bruke makt og vise styrke for å avskrekke Hitler, og dermed gi Tsjekkoslovakia garanti. I en pressemelding 28. september uttalte Churchill:

We have a direct obligation to secure for the truncated Czechoslovakia a fair chance of safety and of economic life. We cannot abandon our duty, and we shall need our firmness and persistence to discharge it. No one should therefore suppose that the danger is past. This new triumph of the Nazi regime and the great accessions of military strength which it brings them, weights the balance heavily against democracy and freedom in Europe.¹⁵⁶

Han hadde i løpet av sommeren og høsten 1938 kommet med flere uttalelser mot tyskerne. Han mente det var viktig at britene hadde et godt forhold til det tyske folk, men at de aldri kunne bli venner med nazipartiet. 5. oktober var første gang Churchill kommenterte Münchenavtalen. Tidligere i talen påpekte han at Tsjekkoslovakia hadde fått bedre betingelser om Storbritannia og Frankrike ikke hadde blandet seg. Hitler tok det han ville ha mens Storbritannia ga ham det han krevde. Churchill mente at dette burde det bli slutt på og han sa i samme tale at Storbritannia hadde hatt større sjanser til å vinne en krig over Tyskland sommeren 1938.¹⁵⁷ I ettertid vet man at det tyske regimet hadde et overlegent militær i forhold til det britiske.

Men de vil aldri kunne ha et vennskap med den nåværende tyske regjering. De må ha diplomatiske og korrekte forbindelser, men det kan aldri eksistere et vennskap mellom det britiske demokrati og naziregimet, dette regimet som forakter kristen etikk, som hyller sin videre retning med barbarisk hedenskap, som praler med aggressivitetens og erobringens ånd, som henter styrke og pervers glede gjennom forfølgelse og – som vi har sett – med nådeløs brutalitet benytter trusselen om morderisk kraft. Dette regimet kan aldri bli en venn det britiske demokrati kan stole på.¹⁵⁸

Hitler selv kom ofte med krasse uttalelser mot Churchill, og dersom Churchill hadde hatt makten i Storbritannia hadde det ikke vært tvil om at det ville brutt ut krig, hadde Hitler uttalt. Det er god grunn til å tro at Chamberlain ble bekymret over dette, og at dette kan ha bidratt til

¹⁵⁶Martin Gilbert, *Winston Churchill – 1936-1938 Companion*, London 1982, s.1184-1185.

¹⁵⁷Roy Jenkins, *Churchill*, sitat oversatt av Kirsti Vogt, Oslo 2009, s.5447-548.

¹⁵⁸Roy Jenkins, *Churchill*, sitat oversatt av Kirsti Vogt, Oslo 2009, s.548.

at han førte den politikken han gjorde overfor Hitler. Chamberlains største ønske var å unngå krig, men med Churchill og opposisjonen til appeasement-politikken ble det verre for Chamberlain å få folket til å tro på at politikken som ble ført var det beste alternativet for britene.

I et brev fra til Halifax kom Churchill med forslag om hva som måtte gjøres uken etter at Münchenavtalen var inngått. Churchill mente britene måtte begynne å agere, i stede for å reagere. Så sent som 6. november hadde Churchill uttalt at Storbritannia ikke var ute etter krig, som Hitler hadde påstått i flere av sine taler, men det var viktig at deres eget land var skikkelig rustet militært og evnet å forsvare seg selv, samtidig som de kunne hjelpe andre. ”Herr Hitler ought to understand this mood and respect it”.¹⁵⁹

Hvor stor betydning hadde opposisjonen for Chamberlains politikk? Det er grunn til å tro at opposisjonen hadde liten innflytelse i politikken som ble ført både før, under og etter at Münchenavtalen ble signert. Ut fra kildene, kan det hevdes at opprustningspolitikken ble tydelig begrunnet med at britene måtte forsvare seg dersom de skulle bli angrepet. Opposisjonen mente Chamberlain måtte ha en mer aggressiv tilnærming til Hitler, og at Tsjekkoslovakia burde fått britisk garanti. Etter München fortsatte han sin planlagte opprustning, men ikke i fullskala. Dette er en indikasjon på at opposisjonen hadde liten påvirkning på Chamberlain politikk. Derfor kan man si at Chamberlain gjorde det han selv mente var det beste for Storbritannia.

10. mai var Chamberlains siste arbeidsdag som britisk statsminister. Halifax ble tilbudt stillingen, men takket nei. I stedet endte det med at Churchill overtok som britisk statsminister. Chamberlain døde allerede 10. november 1940 og fikk aldri vite hvordan krigen endte. Churchill bidro til et dårlig ettermæle for Chamberlain, med blant annet boken *The Gathering Storm*, som kritiserte lederskapet hans og britisk utenrikspolitikk på 1930-tallet.

¹⁵⁹ Martin Gilbert, *Winston Churchill – 1936-1938 Companion*, London 1982, s. 1259-1260.

6.0 Konklusjon

Ambisjonen med denne avhandlingen var å komme med et bidrag som viser hvordan Chamberlains politikk endret seg etter Münchenavtalen 30. september 1938.

Hans store mål var å bevare freden lengst mulig, men appeasement-politikken han førte har i ettertid blitt beskyldt for å ha vært for ettergivende. Imidlertid vedtok kabinettet store endringer i opprustningsplanen etter Münchenavtalen. Blant annet endret britene opprustningen og tillatte produksjon av gassbomber, samt at de gikk fra produksjon av få bombefly til flere jagerfly. Dette vitner om en oppgradering og mer offensiv politikk mot Tyskland. Disse endringene stemmer på ingen måte overens med det man vanligvis legger i begrepet appeasement. Derfor stemmer Chamberlains handlinger ikke overens med hans uttalelser.

Chamberlain håpet Hitler ville si seg fornøyd etter München, på grunn av at han håpet det skulle utgjøre en tilstrekkelig oppreisning etter Versailles i 1919. Han sa blant annet 19. september at "I got the impression that here was a man who could be relied upon when he had given his word"¹⁶⁰ om Hitler. Chamberlain hadde håpet, men ikke troen. Ut i oktober gjorde han endringer i sin utenrikspolitikk, der han blant annet valgte å importere hvete fra Romania, som var tysk interessesfære. I tillegg til opprustning, må dette ses som nok et brudd med den tradisjonelle appeasement-politikken.

Til tross for disse tiltakene var Chamberlain opptatt av at deres politikk skulle fremstå som appeasement. Det var forskjell i retorikk og praksis i den britiske utenrikspolitikken. Man kan derfor konkludere med at Chamberlains appeasement-politikk egentlig var et spill for galleriet.

6.1 Epilog

Hvilke etterspill fikk endringen av britisk utenrikspolitikk?

Britenes forsvar var ikke sterkt nok til å stå i mot Tyskland uten alliert hjelp høsten 1938, derfor valgte Chamberlain å føre en tradisjonell appeasement-politikk overfor Tyskland når det gjaldt Tsjekkoslovakia. Dette gjorde at britene kjøpte seg tid til opprustning. I tillegg begynte britene å legge stadig mer press på franskmennene for at de også skulle ruste opp. Dette indikerer at britene gikk over til en alliansepolitikk med Frankrike. Et ytterligere skritt fra appeasement-politikken ble tatt da britene ga Polen garanti om støtte våren 1939.

¹⁶⁰ Kershaw Ian, *Hitler – Nemesis*, New York 2000, s.61.

Chamberlains politikk var kontroversiell. At Chamberlains handlinger ikke stemte overens med hans retorikk har bidratt til det negative ettermæle han har fått. Dette er fordi de som har skrevet historien ikke har sett tilstrekkelig nok på hans handlinger. En av de som bidro til Chamberlains dårlige ettermæle var Churchill, der han i sin bok *The Gathering Storm*, ga Chamberlain en del av skylden for andre verdenskrig. Chamberlain uttalte rett etter at krigen brøt ut: “You can imagine what a bitter blow it is to me that all my long struggle to win peace has failed. Yet, I cannot believe that there is anything different I could have done and that would have been successful”¹⁶¹ Chamberlain på sin side fikk ikke forsvart sin politikk, fordi han døde allerede 9. november 1940. Imidlertid var noe av det siste han sa “I regret nothing.”¹⁶²

¹⁶¹ Robert Self, ”Neville Chamberlain – A biography”, Aldershot 2006, s.2.

¹⁶² Frank McDonough, *Neville Chamberlain, appeasement and the British road to war*, Manchester 1998, s.153.

7.0 Litteraturliste

7.1 Primærkilder

Prime minister's office (PREM)

PREM1/226A Prime Ministers Papers.

PREM 1/330 Prime Ministers Papers.

PREM 1/242 Prime Ministers Papers.

Foreign Office (FO)

FO 371/183067 Munich Agreement.

FO 406/66 Further Correspondence respecting Germany PART LXXXI, January to March 1938.

FO 406/68 Further Correspondence respecting Germany PART LXXXIV, October to December 1938.

FO 406/69 Further Correspondence respecting Germany PART LXXXV January to March 1939.

FO 800/309 Baltic States; European situation: public opinion. Volume 1 Part I BBC. Volume 1 Part II Belgium; Brussels: visit; Conversations; Propaganda. Volume 1 Part III Balkan States; Yugoslavia. Volume 1 Part IV Company Directorships; Imperial War Cabinet; War Cabinet; War: general. Volume 1 Part V Central Europe; Conversations; Czechoslovakia; European situation: public opinion; Foreign Policy; Jan Masaryk; Lord Runciman's Mission. Volume 1 Part VI Danzig; Conversations. Volume 1 Part VII Defence. Volume 1 Part VIII.

FO 800/310 Dominions; Abyssinia; Conversations; European situation; Germany. Volume 2 Part IX Egypt; Approval of H.N.Pasha as Egyptian Ambassador Conversations. Volume 2 Part X Eire. Volume 2 Part XI Far East; China; Circular letters; Conversations; Dominions; Japan. Volume 2 Part XII Finland; Conversations; Soviet-Finnish conflict; War: general. Volume 2 Part XIII.

FO 800/311 France; Central Europe; Conversations; Dominions; Duty increase: beer and spirits; European situation; French ministers': visit; French President: visit; Paris: State visit; War: general. Volume 3 Part XIV.

FO 800/312 France; Conversations; Dominions; Post-war re-construction; Press; Propaganda; War: general. Volume 4 Part XIV.

FO 800/313 Germany; Duke of Kent; Foreign policy. Volume 5 Part XV.

FO 800/314 Germany; Central Europe; Conversations; European situation: public opinion; Foreign policy. Volume 6 Part XV.

FO 800/315 Germany; Balkans; Conversations; European situation; European situation: public opinion. Volume 7 Part XV.

FO 800/316 Germany; Duke of Kent; European situation; European situation: public opinion. Volume 8 Part XV.

FO 800/318 Germany; Conversations; European situation: public opinion; Mission Heads: circular letters; Propaganda; War: general. Volume 10 Part XV Greece; European situation: public opinion; War: general. Volume 10 Part XVI Hungary; Central Europe. Volume 10 Part XVII India; India: Burma; European situation. Volume 10 Part XVIII Italy; Foreign policy; Rome visit; Suez Canal Board. Volume 10 Part XIX.

FO 817/38 Munich Agreement.

CABINET PAPERS

CAB 21/547 War With Germany, Office Diary of Events, 16th December – 23th August 1939.

CAB 24/297 Interwar Memorandum, Original Reference CP 210 (38)-245 (38), 16.september-28.oktober 1938.

CAB 24/280 Interwar Memorandum, Original Reference CP 246 (38)-274 (38), 2.oktober-2.desember 1938.

CAB 24/281 Interwar Memorandum, Original Reference CP 275 (38)-297 (38), 2.november-23.desember1938.

CAB 23-95 Cabinet Conclusions, Original Reference CC 37 (38)-48 (38), 12.september-3.oktober 1938.

CAB 23/96 Cabinet Conclusions, Original Reference CC 49 (38)-60 (38),19.oktober-21.desember 1938.

CAB 64/14 Rearmament and Foreign policy: Germany - general strategical appreciations and military strength, 1936-1938.

CAB 104/36 Appreciation Of the Situation in the Event of War With Germany.

CAB 104/38 German Czechoslovak Crisis, German Military Measures.

CAB 104/39 German Czechoslovak Crisis, German Military Measures.

CAB 104/40 European situation: military measures on the Continent.

CAB 104/43 Reports on Germany and Czechoslovakia and German foreign relations after the Czech crisis of September, 1938.

CAB 106/302 Papers concerning the Treatment og German Nationals in Germany 1938-1939.

Memoarer

Gilbert Martin, *Winston Churchill – 1936-1938 Companion*, Heinemann, London 1982.

The Memoirs of Anthony Eden – *The Reckoning*, Houghton Mifflin Company, Boston 1965.

8.2 Litteratur

Charmley John, *Duff Cooper*, Papermac, London 1987.

Churchill Winston, *The Gathering storm*, Houghton Mifflin Company, Boston 1948.

Clarke Peter, *Hope and Glory*, Penguin Books, London 2004.

Cowling Maurice, *The impact of Hitler*, Cambridge University Press, London 1975.

Craig Gordon, Gilbert Felix, *The Diplomats 1919-1939*, Princeton University Press, New Jersey 1953.

Dietrich Eichholtz, *War for oil : the Nazi quest for an oil empire*, Potomac Books, Washington D.C 2012.

Dockrill Michael, McKercher Brian, *Diplomacy and World Power*, University Press, Cambridge 1996.

Feiling Keith, *Life of Neville Chamberlain*, MacMillan & CO LTD, London 1947.

Geynor Johnsen, *The Foreign Office and British Diplomacy in the Twentieth Century*, Routledge Tylor & Francis Group, Abindgon 2005.

Gilbert Martin, *Kristallnacht, Prelude to Destruction*, Harper Collins Publishers, New York 2006.

Gilbert Martin og Richard Gott, *The appeasers*, The Riverside Press, Cambridge 1963.

Jenkins Roy, *Churchill*, oversatt av Kirsti Vogt, Forlaget Hitorie & Kultur, Oslo 2009.

Kershaw Ian, *Hitler – Nemesis*, W.W.Norton & Company, New York 2000.

Kjelstadli Knut, *Fortida er ikke hva den en gang var: En innføring i historiefaget*, Universitetsforlaget Oslo 1999.

Kissinger, Henry. *Diplomacy*, Simon & Schuster Paperback, New York 1994.

Leibivitz Clement og Alvin Finkel, *In Our Time*, Monthly Review Press, New York 1998.

McDonough Frank, *Neville Chamberlain, appeasement and the British road to war*, Manchester University Press, Manchester 1998.

Neilson Keith, *Britain, Soviet Russia and the collapse of the Versailles order 1919-1939*, Cambridge University Press, Cambridge 2006.

Namier Sir Lewis, *In the Nazi Era*, MacMillan & Co LTD, London 1952.

Neville Peter, *Appeasing Hitler, The Diplomacy of Sir Neville Henderson, 1937-39*, London 2000.

Nye Jr Joseph, *Understanding International Conflicts*, Pearson & Longman, New York 2009.

Owen Frank, *Guilty men / by "Cato"*, London 1940.

Parker, R.A.C, *Chamberlain and appeasement – british policy and the coming of the second world war*, St.Martins Press, New York 1993.

Reynolds David, *Britannia overruled* , Pearson Education, Simon & Schuster, Harlow 2000

Robbins Keith, *Appeasement*, Blackwell Publishers, MacMillan Press LTD, London 1997.

Roberts Andrew, *The Holy Fox- The Life of Lord Halifax*, Phoenix Giant Paperback, London 1991.

Self Robert, " *Neville Chamberlain – A biography*", Ashgate Publishing Company, Aldershot, 2006.

Shirer William L, *The Rise and Fall of The Third Reich – A History of Nazi Germany*, Simon & Schuster Inc, New York 1959.

Stedman Andrew David, *Alternatives to appeasement – Neville Chamberlain and Hitler's Germany*, I.B. Tauris & CO Ltd, London 2011.

Wrigley Chris, *Struggles for Supremacy, Diplomatic essays by A.J.P Taylor*, Ashgate Publishing Company, Aldershot 2000.

Artikler

McKercher Brian, " National Security and Imperial Defence: British Grand Strategy and Appeasement, 1930–1939", *Diplomacy and statecraft - (bind-/heftenr. 19 : 2008 : 3) S.391-442*.

Strang, Bruce, "Two unequal tempers: Sir Georg Ogilvie-Forbes, Sir Nevile Henderson, and british foreign policy 1938-39", *Diplomacy and statecraft*, Vol.5(1994), s. S.107-137

Nettressurser

Utdanningsdirektoratet, “Læreplan i historie – fellesfag i studieforberevende utdanningsprogram – kompetansemål”. <http://www.udir.no/kl06/HIS1-02/Kompetansemaal/?arst=1858830314&kmsn=2002656462> Sist hentet ut 1.mai 2015

Utdanningsdirektoratet, “Den generelle del av læreplanen, Kunnskapsløftet 2006”. <http://www.udir.no/Lareplaner/Kunnskapsloftet/Generell-del-av-lareplanen/Detaillmenndanna-mennesket-/>, Sist hentet ut 1. mai 2015